

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
Pedagogická fakulta
Katedra speciální a sociální pedagogiky

Bakalářská práce
Prevence a řešení útěků v prostředí výchovných ústavů

Vypracoval: Ladislav Mašek

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Zdeněk Svoboda, Ph.D.

Místo a rok odevzdání: Ústí nad Labem, 2023

UNIVERZITA JANA EVANGELISTY PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení: Ladislav MAŠEK
Osobní číslo: P18640
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Téma práce: Prevence a řešení útěků v prostředí výchovných ústavů
Zadávající katedra: Katedra speciální a sociální pedagogiky

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce bude tematicky orientována na problematiku předcházení, ale také následného řešení útěků dětí z prostředí výchovných ústavů. Teoretická východiska práce budou vycházet z aktuálních poznatků v oblasti norem a normality lidského chování, vztahu jedince ke společenským normám a vývoje tohoto vztahu v průběhu socializace. Pozornost bude věnována také problematice ústavní a ochranné výchovy, činnosti školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a zejména pak činnosti výchovných ústavů. V neposlední řadě se budeme věnovat problematice útěků v oblasti ústavní výchovy. Empirická část práce bude věnována prezentaci výsledků kvalitativně orientovaného výzkumného šetření zacíleného na analýzu vybraných aspektů prevence a řešení útěků dětí z prostředí výchovných ústavů. Výzkumná data budou získávána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky tohoto typu zařízení. Výstupem práce budou strukturovaná doporučení pro možné zkvalitnění prevence a řešení toho rizikového jevu v oblasti náhradní výchovné péče.

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam doporučené literatury:

- FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.
- JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-114-7.
- MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5309-6.
- MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8.
- SVOBODA, Zdeněk a Arnošt SMOLÍK. *Etopedické propylaje I.: aktuální otázky systému náhradní výchovné péče o jedince s poruchou chování*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2012. ISBN 978-80-7414-529-2.
- SMOLÍK, Arnošt. *Vybrané aspekty sociálního formování jedince ve vztahu ke společenským normám a morálnímu jednání*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2016. ISBN 978-80-7561-040-9.
- ŠVARČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
- VACEK, Pavel. *Psychologie morálky a výchova charakteru žáků*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-257-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-2153-1.

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Zdeněk Svoboda, Ph.D.
Katedra speciální a sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: 6. listopadu 2020
Termín odevzdání bakalářské práce: 23. dubna 2021

prof. PhDr. Jiří Škoda, Ph.D.
garant oboru

L.S.

Mgr. Zdeněk Svoboda, Ph.D.
vedoucí katedry

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci s názvem *Prevence a řešení útěků v ústavních zařízeních* vypracoval samostatně s použitím úplného výčtu citací informačních pramenů uvedených v seznamu, který je součástí této práce.

V Ústí nad Labem dne:

.....

jméno a příjmení autora

Poděkování

Rád bych poděkoval Mgr. Zdeňku Svobodovi, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, za poskytnutí cenných rad, informací a poznatků. Zároveň děkuji všem, kteří mě při práci podporovali a poskytli mi užitečný náhled na vypracovanou problematiku.

Ladislav Mašek

Abstrakt

Bakalářská práce je tematicky orientována na problematiku předcházení, ale také následného řešení útěků dětí z prostředí výchovných ústavů. Teoretická východiska práce vycházejí z aktuálních poznatků v oblasti rodiny a jejích funkcí, problematiky ústavní a ochranné výchovy, činnosti školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a zejména pak činnosti výchovných ústavů. V neposlední řadě se věnuje problematice útěků v oblasti ústavní výchovy. Empirická část práce je věnována prezentaci výsledků kvalitativně orientovaného výzkumného šetření zacíleného na analýzu vybraných aspektů prevence a řešení útěků dětí z prostředí výchovných ústavů. Výzkumná data jsou získávána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky tohoto typu zařízení. Výstupem práce jsou strukturovaná doporučení pro možné zkvalitnění prevence a řešení tohoto rizikového jevu v oblasti náhradní výchovné péče.

Klíčová slova

Adolescence, mládež, náhradní rodinná péče, rodina, útěk, výchova, výchovný ústav.

Abstract

The bachelor's thesis is thematically focused on the issue of prevention, but also the subsequent solution of children's escapes from the environment of educational institutions. The theoretical basis of the work is based on current knowledge in the field of family and its functions, issues of institutional and protective education, the activities of school facilities for institutional and protective education and especially the activities of educational institutions. Last but not least, we deal with the issue of escapes in the field of institutional education. The empirical part of the work is devoted to the presentation of the results of a qualitatively oriented research survey aimed at analyzing selected aspects of prevention and solution of escape of children from the environment of educational institutions. Research data are obtained through semi-structured interviews with employees of this type of facility. The output of the work are structured recommendations for possible improvement of prevention and solution of this risk phenomenon in the field of alternative educational care.

Keywords

Adolescence, youth, substitute family care, family, escape, education, educational institution.

Obsah

Seznam zkratek	10
Úvod	11
Teoretická část.....	12
1. Rodina a výchova	12
1.2 Funkce rodiny.....	12
1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce.....	13
1.2.2 Ekonomická funkce.....	13
1.2.3 Výchovná a socializační funkce rodiny.....	14
1.2.4 Emocionální a psychohygienická funkce	14
1.2.5 Ochranná funkce	14
1.3 Výchova	15
1.4 Socializace a morálka jako společenská norma	18
1.4.1 Norma společenská coby morálka.....	19
2. Institucionální výchova v České republice.....	20
2.1 Definice výchovných opatření	20
2.1.1 Opatření předběžné	21
2.1.2 Ústavní výchova.....	21
2.1.3 Ochranná výchova.....	21
2.2 Systém školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy	22
2.2.1 Diagnostický ústav (DÚ).....	23
2.2.2 Dětský domov (DD)	23
2.2.3 Dětský domov se školou (DDŠ).....	24

2.2.4 Výchovný ústav (VÚ)	24
3. Prostředí výchovných ústavů a jejich specifika	25
3.1 Profese vychovatele ve výchovném ústavu.....	25
3.2 Adaptace na prostředí zařízení	27
3.3 Situace zátěžové	28
3.3.1 Společenská podpora.....	29
3.3.2 Rezilience	30
3.4 Útěky	30
3.4.1 Problematika útěků ve výchovných zařízeních	33
EMPIRICKÁ ČÁST.....	35
1. Cíl výzkumného šetření.....	35
2. Charakteristika výzkumné metody	36
3. Charakteristika výzkumného souboru	37
3.1 Charakteristika dotazovaných respondentů.....	38
3.2 Zpracování a analýza dat.....	39
3.3 Shrnutí a interpretace výsledků výzkumného šetření.....	55
3.4 Formulace doporučení pro zkvalitnění stávající praxe.....	60
Závěr.....	64
Seznam použité literatury	66
Seznam příloh.....	70
Příloha 1: Otázky jako podklad pro rozhovor	71

Seznam zkratek

DD	Dětský domov
DDŠ	Dětský domov se školou
DÚ	Diagnostický ústav
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
OPL	Omamné a psychotropní látky
OSPOD	Odbor sociálně-právní ochrany dětí
VÚ	Výchovný ústav
THC	Tetrahydrocannbiol

Úvod

Předložená bakalářská práce se zabývá tématem útěkovosti z výchovných ústavů v České republice a možnostmi její prevence. Vzhledem k tomu, že jako autor této práce sám působím na pedagogické pozici ve výchovném ústavu a s danou problematikou se v rámci své pracovní činnosti dennodenně setkávám, rozhodl jsem se na tuto oblast zacílit i ve své bakalářské práci a prozkoumat ji detailněji.

V úvodu práce bych rád zmínil problémy, se kterými se v současnosti musejí mladí lidé, a nejen ti, kterým byla uložena ústavní výchova, potýkat. Na mladou generaci působí řada vlivů, které je mohou dostat do problematických situací a stanou se příčinou toho, že se mladí jedinci začnou chovat v rozporu s platnými společenskými nebo morálními normami. Následkem svého nežádoucího chování a jednání se pak dostávají do výchovných ústavů, které však mnohdy nepředstavují prostředí, ve kterém chtějí pobývat a z nějakého důvodu se rozhodnou z něj utéci, často i opakovaně. Proto jsem se rozhodl se tímto tématem zabývat hlouběji, pojmout jej za meritum své bakalářské práce a danou problematiku co nejpodrobněji prozkoumat z pohledu pedagogických pracovníků výchovných ústavů napříč Českou republikou.

Cílem práce je prostřednictvím realizace kvalitativního výzkumného šetření zmapovat problematiku útěků z prostředí výchovných ústavů, a to z pohledu pedagogických pracovníků těchto institucí. Dále pak na podkladě uvedené analýzy formulovat strukturovaná doporučení pro možné zkvalitnění pedagogického působení v oblasti prevence a řešení útěků v tomto typu zařízení.

Práce je standardně rozčleněna na dvě části, teoretickou a praktickou. V první, teoretické části se nejprve zaměřím na získání teoretických východisek a definici pojmů, které jsou pro pochopení celé práce důležité a nelze je opomenout. Konkrétně se jedná o pojmy jako je rodina a její funkce nebo norma, socializace a další. Ve druhé kapitole je popsána oblast institucionální výchovy v České republice. Poslední kapitola teoretické části práce se věnuje rizikům spojeným s prostředím výchovného ústavu, s akcentem na útky z těchto rezidenčních zařízení. V praktické části práce je realizováno vlastní kvalitativně orientované výzkumné šetření s využitím polostrukturovaných rozhovorů. Získaná data jsou následně tříděna, zpracována a prezentována. Na podkladě výsledků, jejich diskuse a interpretace, jsou následně formulována doporučení pro jejich možné využití v praxi.

TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole je popsán význam rodiny, výchovy a plnění jejich primárních funkcí. Druhá kapitola je zaměřena na institucionální péči v České republice a systém školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Poslední kapitola teoretické části je orientována na prostředí výchovných ústavů a problematika útěků.

1. Rodina a výchova

Rodina by měla plnit funkci společenskou. Utváří chování dítěte, rozvíjí psychosociálně její členy a zajišťuje jistou stabilitu. Podle Minuchina (2013) dítě v rodinné struktuře získává přenosné vzorce, které si udržují svou stálost v různých životních etapách. Další kapitola pojednává o rodinné struktuře, neboť výchova a ustanovení rolí v tomto prostředí přispívá v dospělosti jedince k zvládnutí funkčnosti výchovy dětí a fungování v rámci své rodiny.

Bude vysvětleno, jak rodina vypadá v těžké životní situaci. Matejček (1994) vysvětluje,

že jde o pohled z minulosti na znalosti a skutečnosti související s rodinou. Chápání rodiny jako systému přispívá hlavně poradenským službám a jejich zaměstnancům, pomáhající rodině zvenčí. Snahou je, aby si rodina dokázala pomoci sama. Matějček (1994, s. 47) uvádí, že systémovými elementy nejsou samostatní lidé sami o sobě, ale lidé žijící v součinnosti a společných vztazích.

V historii společnost rodinu přetvářela a posuzovala dle její role v kontextu tehdejší doby. Matoušek (2003) v odborné literatuře uvádí, že z biologického hlediska je rodina podstatná pro zachování lidstva a je dílčí součástí společnosti.

1.2 Funkce rodiny

V Evropě o své nejbližší pečovala rodina ve stáří nebo v nemoci a zajišťovala její vzdělání až do 18. století. Časem ale funkčnost rodiny dostala změn. V 19. století přichází útlum vybraných funkcí, které za rodinu supluje sociální stát (Matoušek, Pazlarová, 2014). Matoušek vidí hlavní úkol rodiny v její reprodukci. Je nezbytná pro zachování lidstva.

Rodinné tradice jsou tak předávány dalším generacím. Pro dítě je nezbytná rodina jako první prototyp společnosti. Je důležitou rolí v jeho vývoji a postoji k dalším společenským skupinám. Náhradní rodinná péče má snahu o podobu dvougenerační rodiny. Zdravému vývoji dítěte přispívá citová angažovanost rodičů a prostředí, ve kterém se bude cítit bezpečně (Matoušek 2003). Vzhledem k několika funkcím rodiny není možné okamžitě odhalit její nefunkčnost a neplnění jejich primárních úloh. Rodina je celek se všemi prvky a tak by na ni mělo být i nahlíženo. Za fungující rodinu lze označit tu, která naplňuje úlohy očekávané od zbytku společnosti. V opačném případě jde o rodinu nefunkční (Smutková, 2007).

Levická (2004) udává jako funkce rodiny:

Reprodukčně-biologické funkce

Funkce ekonomická

Funkce socializační a výchovná

Funkce psychohygienická a emoční

Funkce ochranná

1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce

Rodina zajišťuje pokračování nových generací a díky ní existuje budoucnost společnosti i rodiny samotné. Dle Krause a Poláckové je nezbytná reprodukční základna zajišťující vývojovou perspektivu společnosti (Kraus a Polácková 2001). Dle Levické (2004) je tzv. rodinná politika státu formována za pomoci usměrňovacích postupů ze strany společnosti. Primárním cílem již není jen vytváření dalších jednotek společnosti, ale také důstojný vývoj a zajištění základních potřeb člena rodiny. Dle Levické se nadále nic nemění.

1.2.2 Ekonomická funkce

Součástí ekonomické soustavy společnosti je rodina, která je zároveň nezávislá. Zajišťuje primární potřeby členům své domácnosti. V případě, kdy rodina zakoupí dům, je aktivním ekonomickým uživatelem a současně tak ovlivňuje trh, který stagnuje nebo se naopak rozvíjí.

Rodina dbá na správné myšlení svých dětí v ekonomické oblasti tak, aby bylo správné (Smutková 2007). V případě, kdy není tato úloha ze strany rodiny správně realizována, projeví se nezpůsobilost k zajištění primárních potřeb členů rodiny. Důsledkem může být sociální vyřazení v případě, kdy člen rodiny nemá zaměstnání nebo nezvládá stoupající ekonomické náklady rodiny (Westphalová, Kováčová, Spáčil, 2014).

1.2.3 Výchovná a socializační funkce rodiny

Rodina je pro dítě po příchodu na svět první společenskou skupinou. Dítě si díky tomuto uskupení získává základní návyky v oblasti stravování nebo osobní hygieny. Dalším důležitým aspektem je komunikace a chování k lidem. Rodina připravuje dítě na příchod do společenského prostředí (Kraus, Poláčková, 2001). Nezbytnou roli v uchopení sociálních funkcí hraje rodina a místo, kde dochází k poznání určitých společenských zón. Společenskými zónami jsou vztahy, morálka, náboženství nebo kultura. První socializace člověka přichází v rodině a po celý jeho život v tom pokračuje. Podstata socializace je výchovný vývoj. Jde o dva rozdělené procesy (Levická, 2004).

1.2.4 Emocionální a psychohygienická funkce

Psychohygienická a emocionální úloha je pro dítě nejpodstatnější. Ke správnému vývoji je nutné prostředí naplněné láskou. V případě absence lásky v rodině může docházet k citové deprivaci. Nadále se u dítěte může projevit porucha chování nebo frustrace, kdy nedochází k naplňování tohoto důležitého aspektu (Holá, Westphalová, Kováčová, Spáčil, 2014).

1.2.5 Ochranná funkce

Levická uvádí, že v rodině by neměla chybět vyvážená atmosféra, která formuje správnou výchovu dítěte. Preventivní kroky, které mají za funkci zabránit vzniku sociálně-patologických projevů tak, aby nepůsobily negativně na dítě, vnímáme jako rodinnou ochrannou funkci. Podle Levické (2004) je důležitá také společná pomoc dalších členů rodiny za předpokladu, že je pomoc u druhého potřebná. Za příklad lze uvést nezaměstnanost, kdy člen rodiny potřebuje určitý druh pomoci. Též Dunovský publikuje v této problematice 4 oblasti funkční a nefunkční rodiny:

Funkční rodina - u rodiny nejsou zaznamenány žádné problémy. Je připravena k zajištění správného vývoje dítěte.

Problémová rodina – u rodiny jsou detekovány mírné poruchy, které nejsou ale dostatečně závažné, aby došlo k ohrožení správnosti vývoje dítěte. Rodina zvládá své problémy sama.

Dysfunkční rodina – u rodiny jsou shledány velmi vážné poruchy funkčnosti. Tato porucha se promítá do špatného vývoje dítěte. Rodina neumí sama řešit problémy a je nezbytný zásah ze strany odborníků.

Afunkční rodina – problémy jsou tak velké, že rodina již neplní svou funkci. Zdravý vývoj dítěte je ukončen a dochází k ohrožení existence dítěte a musí být přesunuto mimo svou rodinu.

1.3 Výchova

Za nejdůležitější v rodině, coby měřítkem, je vnímána výchova dítěte. K získání důležitých změn v chování dítěte dosahujeme úmyslným působením na daného jedince (Laca, 2013). Pelikán (1995) definuje výchovu jako úmyslné a vědomé působení umožňující ideální rozvoj osobnosti ve shodě s jeho individuálními předpoklady a ovlivňující jeho vlastní motivaci být jedinou, duševně integrovanou a společenskou osobností. Dle Průchy (2009) má na protínajících se funkcích v oblasti socializace dítěte a jeho výchovy hlavní podíl jeho rodina. Uvádí, že působení rodiny v socializační sféře společně s bezpečnostními a emocionálními úlohami je považováno za nejdůležitější část vlivu rodiny na jedince, především v čase raného dětství, před nástupem do školy a mladšího školního věku. Zastoupení pozice ve společnosti při rozdělení určitých úkolů a aktivit jedincem a nalézání lidské společnosti vnímáme coby socializaci. Úmluva o právech dítěte hovoří o odpovědnosti rodičů či jiných právních zástupců za jeho výchovu, kdy prioritou jsou jeho zájmy (Sdělení č. 104/1994 Sb., Čl. 18). Většina populace má za to, že výchova jedince je možná až za předpokladu, kdy dosáhne určitého rozumového stupně.

V polovině 20. století badatelé přišli na to, že plod v matčině lůně je ve spojení nejen s tělesnými funkcemi matky, ale také s její psychikou. Z toho plyne, že jedinec je formován již po dobu těhotenství. Podle psychologů forma výchovy dítěte je ovlivněna chováním, postojem a celkovým přístupem rodičů ještě před početím dítěte (Matějček, 2012). Osobnost dítěte je utvářena chováním rodičů, komunikací, aktivitami a vztahy rodičů s ostatními. Prostor, ve kterém dítě roste, má velký podíl na formování jeho osobnosti (Laca, 2013). Dle Hučíkové a Hučíka (2011) je prostředí domácnosti neznámý prostor, kde za přispění

kulturních nebo psychologických prvků a za pomoci členů rodiny dochází k tvorbě vhodného místa pro výchovu a vývoj. Autorita dítěte vůči rodičům je požadovaný atribut vhodného výchovného prostoru, kde jsou stanoveny určité cíle. Trávení společného času je dalším důležitým faktorem, který formuje rozvoj dítěte. Problémy v rodině by měly být řešeny komunikací, v žádném případě ne násilím (Malach, 2007). Dále je důležité ze strany rodičů poskytnutí primárních složek výchovy pro jeho upotřebení v následujícím životě (Jůva, 1994).

Výchovy jsou děleny:

- Výchova rozumová – filozofické založení rodiny, která směřuje názor jedince na svět. Jedinec od útlého věku poznává vzájemnou komunikaci, rozšiřuje slovní zásobu, utváří své názory a umí je formulovat.
- Mravní výchova – nauka morálních norem již v útlém věku. Jedinec je veden k respektu druhé osoby. Disponuje základními morálními zvyklostmi, které vnímá ve své rodině a stávají se jeho výbavou.
- Estetická výchova – v dnešní době již nepřímá výchova ze strany rodičů. Snaha o rozvoj estetických nebo uměleckých aktivit dítěte je vázána na finanční možnosti rodičů. V těchto institucích pro rozvoj uměleckých aktivit se děti učí zpívat, kreslit nebo tančit.
- Pracovní výchova – snaha rodiny o uchopení návyků k sebeobsluze a zodpovědnosti. Zajišťování pracovní činnosti v kompetenci jiných institucí.
- Tělesná výchova – rodina dbá na dostatečný rozvoj pohybové stránky jedince, nadále zajišťuje nauku osobní hygieny nebo zdravé životosprávy (Jůva, 1994, Malach, 2007).

Matějček (2012) sdílí názor, že v případě, že se ve výchově něco zamešká, nemusí to mít fatální následky. Náprava je jistá v mnoha případech. Vliv rodinné výchovy je značný hlavně v období vývinu dítěte, protože zde tráví většinu času. Dění v rodině je ovlivněno hlavně uskupením rodiny, celistvostí rodiny, množstvím dětí, stářím rodičů, vzdělaností a pracovním zařazením rodičů (Lacy, 2013). Dalším důležitým aspektem jsou možnosti, jak trávit volný čas, finanční zabezpečení a vztah rodiny k vzdělávání dítěte. Upřímná komunikace v rodině je při výchově velmi důležitá. Podstatným atributem je rodičovská láska, která je pro výchovu nepostradatelná. U dítěte formuje jeho budoucí postoj a chování vůči ostatním.

Výchova je velmi zacílena na dosažené výsledky ve škole, to uvádí (Matoušek, 2003). Tento fakt podporuje zjištění, že na konci školního roku je u mládeže větší sklon k suicidálnímu chování. Nelze dosáhnout většiny aspektů výchovy díky její komplikovanosti. V minulosti byla snaha o použití mnoho forem výchov. I tak se v rodině rodiče setkávají s danými situacemi, kde neznají správné řešení (Sekera, 2010). Největší spory jsou vedeny o různých formách a podobách výchovy. Lze usuzovat o vzrůstající tendenci lidí zkvalitňovat vztahy mezi nimi a řešit jejich problémy nebo podřídít sociální kontrole rodinnou výchovu. Účel výchovy lze vnímat jako skvělou představu předvídaných výsledků, které mohou být dosaženy výchovou.

V souvislosti s rozvojem společnosti dosahují změn i výchovné záměry. V obecné představě je záměr výchovy chápán jako celistvá představa nebo jistý ideál možných nebo akceptovatelných vlastností dítěte, které výchova předává.

Velká část rodičů vnáší do svých představ o svém dítěti nerealizované sny ze svého dětství a věří, že jich dosáhne (Lašek a kol., 2014). Dle Malacha by se v rodině měly představy shodovat s výchovným obsahem jedince (Malach, 2007).

Forma výchovy je vědomé seřazení aktivit rodičů a dítěte, kde se uskutečňují vytyčené cíle. Morálního vědomí u jedinců dosahujeme výchovnými kroky. Nejlepší hodnocení těchto metod jsou ty, které dělí formy dle toho, na kterou součást osobnosti má vliv.

Dělí se:

Formy, které mají vliv na intelekt - forma vysvětlování a přemlouvání. Pedagog převážně používá komunikaci s představou předat jedinci výchovný obsah. Pro tyto metody jsou nejlepší například společné besedy nebo prezentace s verbálním projevem.

Formy, které působí na lidskou empatii – forma morálního hodnocení. Důležitost spočívá v eventuality podpory kladného a přeměny negativního projevu jedinců. Je možnost je dělit do dvou etap: forma povzbuzení - kladná motivace a forma trestu. Forma cílicí - na vůli forma cvičení a zvyků. Efektem má být ucelení kladných zvyků a návyků. (Laca, 2013).

Formy výchovných metod lze nadále dělit dle toho, jak na jedince působíme výchovou. Patří sem forma komunikace, forma názorného představení a praktické výchovné činnosti.

Čáp a Mareš (2001) mezi standardní výchovné formy řadí: Představení žádostí a kontrola jejich dosažení, metoda nařízení, zákazu nebo proseb jako předpis chování,

struktura norem apod. Důležité je, aby prosby kladené na jedince byly v souladu s jeho věkem a pod kontrolou rodičů. Dítě by mělo brát jejich vážnost. Postihy a odměny jsou aplikovány ve školách i v rodinách. K dosažení výchovného efektu při aplikaci trestu je nutné prožít pocitu provinění dítěte a uvědomění si špatného postupu nebo rozhodnutí. V případě, kdy dítě neprožívá tyto pocity, je postih pouze akt agrese a nepřináší výchovný efekt. Za správné chování je odměna dostatečnou motivací k pokračování. Postihovat děti pouze za chyby, kterých se dopustí, musí být v rovnováze s odměnou za správné chování a dosažení úspěchů (Matějček, 1986). Komunikace ve výchově formou přesvědčování - verbální projev prostřednictvím vzájemného dialogu mezi jedincem a rodičem.

Vzor je důležitým výchovným aspektem. Jedinec se může v rodiči dobrovolně shlédnout a přizpůsobit své chování k jeho obrazu. Výchova v aktivitách je součástí prosperity jedince. Jde hlavně o zábavu, vzdělávací činnosti, pracovní aktivity a aktivity ve volném čase (Čáp, Mareš, 2001).

1.4 Socializace a morálka jako společenská norma

Společenské normy a jejich správná aplikace ve společnosti je nedílnou součástí lidské socializace.

Socializace je „proces vývoje od stadia bezmocného novorozence až po osobu, která si dobře uvědomuje sebe samu a orientuje se ve své vlastní kultuře“ (Giddens, 1999). Socializace je souhrn všech procesů, při kterých dochází k vzájemné interakci společnosti a jedince. Tímto vzájemným působením vznikají předpoklady pro působení jedince ve společnosti (Mařádek, 2000).

Z výše uvedeného vyplývá, že socializace je proces, kterým se jedinec zapojuje do společnosti, a to v rámci výchovy v rodině, případně v ústavní výchově, pokud rodina není schopna svou funkci řádně plnit. Proces socializace není v průběhu života jedince ukončený, dochází neustále ke změnám vzájemných postojů a vztahů mezi jedincem a společností. Extrémním vyústěním může být to, že člověk je ze společnosti vyloučen a potom výsledný proces není socializace, ale **resocializace**, tedy znovuzapojení jedince do společnosti.

Proces socializace neovlivňuje pouze záměrná výchova, ale je zde přítomno mnoho dalších nepřímých faktorů. Je nezbytné zohlednit životní prostředí jedince, osoby, se kterými přichází do styku, ale i věci a situace, které mohou jeho socializaci ovlivňovat.

Prostředí můžeme chápat v různé šíři od mikroprostředí, přes mezoprostředí a exoprostředí, až po makroprostředí.

Socializace není pouze jednosměrný proces a dítě si tak vytváří i náhled samo na sebe a na svou individualitu (Smolík, 2016).

Výchovou chápeme záměrné působení na jedince a také vědomé vytváření podmínek, které jsou pro rozvoj této osobnosti nejvhodnější. Vždy musí být jasně stanoven cíl, kterého chceme dosáhnout. Protože prostředí výchovy není neměnné, je nezbytné výchovné cíle měnit podle aktuální situace. Vždy musí být brán ohled na objektivní stránku výchovy, a to konkrétní společnost a její aktuální stav a též brát ohled na individualitu daného vychovávaného jedince (Smolík, 2016).

1.4.1 Norma společenská coby morálka

Morálka se dá vysvětlit různě, např. se dá definovat coby soubor principů, které se posuzují z hlediska dobrého a zlého chování a jednání lidí dané společnosti, mravní kodex; lze ji chápat jako vnitřní víru, přesvědčení nebo jako vnější principy vyžadované společností (Hartl, Hartlová, 2009, s. 327).

Normy mohou být univerzální, ty platí pro všechny jedince sociálního útvaru (např. stát), ale také specifické pro určitou skupinu, neboť každá skupina ve společnosti si vytváří soubor standardů pro přijatelné a žádoucí chování, ale taktéž postoje. V mnoha definicích je morálka přiřazována k sociálním normám a zvykům dané kultury (Smolík, 2016).

Morálka jako historicky nejdůležitější norma lidského chování je součástí všech kultur celého světa. Každý stát, kultura nebo uzavřená společnost si určuje svá vlastní pravidla a hodnoty morální. Jiná osoba nemusí pochopit uchopení morálních hodnot jiného jedince.

S přihlédnutím ke skutečnosti, že převážná část mladistvých a dětí, kteří byli zahrnuti do výzkumné části této bakalářské práce, pochází z nefunkčních a problémových rodin a na základě těchto skutečností byli umístěni do ústavní výchovy nebo pěstounské péče, budeme se následně věnovat způsobům náhradní rodinné péče, jejím druhům a možnostem, které při výchově takových mladistvých a dětí máme v České republice k dispozici.

2. Institucionální výchova v České republice

Dle Průchy (2009) je výchova vysvětlena jako řízení záměrného vlivu na charakter jedince s cílem získat kladné proměny v jeho vývoji. Efekt výchovy je navázán na míře zvnitřnění výchovných prvků vychovávaným člověkem. V oblasti této definice je významná role v kladných změnách, protože ve chvíli, kdy rodina v dosažení kladných změn v rozvoji jedince selhává nebo vliv na něj je zásadně negativní, dojde k rozdělení rodiny odebráním dítěte do náhradní péče, kde získává vliv institucionální výchova.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy definuje náhradní rodinnou péči jako zařízení ústavní a ochranné výchovy. Elementem ústavní výchovy je z pozice MŠMT vedena metodickými pokyny, řízením odborníky, koncepty a realizací preventivně výchovné péče, ústavní a ochranné výchovy. Patří sem rovněž zodpovědnost v rámci ústavní nebo ochranné péče jednotlivá odvolací nebo správní řízení.

Instituce odpovědné za výkon ústavní výchovy vzájemně spolupracují s vládními orgány, různými sdruženími, neziskovými organizacemi, poradními orgány a institucemi zabývajícími se vzděláním dětí v rámci ústavní péče. Důležitou úlohou v této oblasti je prezentace vzdělávacích a výchovných aktivit a zkvalitnění školských zařízení v rámci prevence rizikového chování v ústavní péči (MŠMT, 2014, online).

Jedinci jsou zařazováni do výchovné péče v rámci ústavní nebo ochranné výchovy nařízením soudu. Samostatná opatření ve výchově budou detailněji představeny v další kapitole.

2.1 Definice výchovných opatření

Za předpokladu, že v prostředí, kde je dítě ohroženo na zdravém vývoji a následným efektem je rozvoj rizikového chování, je zplnomocněný orgán sociálně právní ochrany dětí povinen navrhnout k soudu preventivní opatření. Jedno z takových opatření může být navrhnutí výkonu institucionální péče. Soud výchovná opatření vydává jedincům ve věku od tří do osmnácti let. Možné je i prodloužení ústavní péče o jeden rok, tj. do devatenácti let nebo do ukončení studia budoucího povolání (Křístek, 2017).

K aplikaci opatření v rámci výchovy dochází ve formě předběžných opatření nebo k ustanovení ústavní a ochranné výchovy.

2.1.1 Opatření předběžné

Opatření soudu vydané ve vztahu k mladistvému v případě, kdy bylo dítě závažně ohroženo na svém vývoji nebo zůstalo bez péče zákonných zástupců, definujeme jako opatření předběžné (Zákon č. 99/1963 Sb.). Opatření předběžné je vydáno ve shodě s občanským soudním řádem č. 99/1963, ve znění pozdějších předpisů. Toto opatření je nařizováno předsedou Senátu. Na základě usnesení je dítě předáno do péče instituce nebo fyzické osobě vyznačené v usnesení. Ústavní výchova je nařízena za předpokladu, že předběžné opatření se jeví coby neúčinné (Zákon č. 99/1963 Sb.).

2.1.2 Ústavní výchova

Ústavní péče je definována jako alternativní výchova v situaci, kdy je nutné zajistit jedinci nové výchovné prostředí v případě, kdy rodina z určitého důvodu nezvládá péči o jedince a není možné jej osvojit nebo předat do pěstounské péče.

Ústavní péči ve shodě se Zákonem č. 359/1999 Sb. nařizuje soud. Zákon sděluje, že v případě, kdy je výchova jedince závažně narušena a jiné preventivní kroky nevedly ke změně nebo rodiče z různých vážných důvodů nemůžou zajistit řádnou výchovu dítěte, je soud zplnomocněn k tomu, aby u jedince nařídil ústavní péči nebo ho svěřil do zařízení zajišťující okamžitou pomoc. Než je jedinci rozhodnutím soudu zřízena ústavní výchova, je dle Zákona č. 94/1963 Sb. o rodině povinen soud přezkoumat jiné možnosti ústavní péče, a to především zajištění náhradní rodinné péče nebo péči v zařízení poskytující pomoc okamžitou. Tyto formy výchovné péče jsou preferovány před institucionální výchovou. S touto výchovou souvisí také výchova ochranná, která je popsána níže (Zákon č. 94/1963 Sb., Zákon č. 359/1999 Sb.).

2.1.3 Ochranná výchova

Dle Zákona č. 218/2003 Sb. je ochranná výchova o odpovědnosti mladistvých za své činy přesahující mez zákona a o soudnictví ve věcech mládeže, kvalifikována mezi ochranná opatření, ke kterému patří například ochranné léčení. Efekt opatření jsou v pozitivním vlivu morálního, duševního a společenského vývoje jedince a ochraně společnosti před proviněním, které páchají mladiství (Zákon č. 218/2003 Sb.). Argumentů pro aplikaci ochranné výchovy může být několik. Jde například o situaci, kdy není u mladistvého zajištěna dostatečná výchova a není postaráno o jeho základní potřeby, dostatečnou výchovu a prostředí není

vhodné k náležitě výchově mladistvého. Předchozí preventivní opatření selhala (Zákon č. 218/2003 Sb.).

Doba trvání ochranné výchovy je určena tak, aby dostatečně splnila svou úlohu a současně nepřesáhla osmnáctého roku mladistvého. Pokud není možné výkon ochranné výchovy zajistit okamžitě, je mladistvému ze strany soudu přidělen probační pracovník do doby zahájení.

Ochranná výchova může být přeměněna soudem na ústavní výchovu ve shodě se Zákonem č. 218/2003 Sb. K tomuto kroku lze přikročit za předpokladu, že převýchova mladistvého dospěla do bodu, kdy lze předvídat, že různá omezení, která byla mladistvému určena během realizace ochranné výchovy, se mladistvý nadále správně chová a pracuje, ale neskončily všechny řádné důvody, pro které byla ochranná výchova nařízena (Zákon č. 218/2003 Sb.).

2.2 Systém školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

V případě, kdy u mladistvého je znemožněno zajištění náhradní rodinné péče, musí být umístěn do školského zařízení, kde probíhá realizace ústavní a ochranné péče. Jejich zřizovatelem je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (Novotná, Fejt, 2007).

MŠMT realizuje několik typů pobytů a ústavních zařízení. Tato zařízení se od sebe liší skupinou, na které cílí jejich program a svým účelem zřízení. V následující řádcích budou blíže specifikovány.

Pojem ústavní výchovy Sekera (2009) vysvětluje jako výchovu nebo převýchovu ve specializovaném prostředí, kde za pomoci pedagogických profesionálů realizují vzdělání, výchovu a péči o mladistvé, které mají diagnostikované poruchy chování a jsou velmi vážného charakteru nebo selhala ve výchově rodina. Důležitými předpisy pro instituce zajišťující ústavní a ochrannou výchovu je Zákon č. 109/2002 Sb. Dalším důležitým předpisem je Zákon č. 359/1999 Sb., zaměřující se na sociálně právní ochranu dětí a jsou nadále popsána Zákonem č. 561/2004 Sb. Upravující podrobnosti realizace ústavní a ochranné výchovy najdeme ve vyhlášce MŠMT č. 438/2006 Sb. V případě, kdy rodina nezajišťuje dostatečnou péči o mladistvého a je ohrožena jeho výchova nebo bezpečí, je nařízena ústavní péče.

Jsou situace, kdy se dítě bezprostředně ocitne bez příslušné péče a je tak ohrožen jeho další vývoj (Sekera, 2009).

Soudem nařízená ochranná výchova je určena pro mladistvé mezi dvanáctým a patnáctým rokem, kteří se dopustili činu trestně odpovědného a je považován za trest výjimečný. Opatření ochranné výchovy má zajistit separaci a resocializaci dítěte a nadále preventivně působit, aby se nedopouštělo dalších nebezpečných činů ve společnosti.

Výkon ústavní a ochranné výchovy zajišťují specializovaná zařízení, a to dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.

2.2.1 Diagnostický ústav (DÚ)

Diagnostický ústav provádí celkovou diagnostiku dítěte. Nadále zajišťuje jeho další rozvoj ve vzdělání a výchově (Sekera, 2009). Úlohou diagnostického ústavu je celkové vyšetření dítěte a znalost zařízení, které patří do jeho spádové oblasti tak, aby bylo následně dítě přemístěno do zařízení poskytující mu maximální metodické a odborné znalosti v souladu se zájmem jedince. Poskytována je i pomoc preventivního charakteru (Jánský, 2004, Vávrová, 2015). Úlohou pedagogických zaměstnanců dle Jánského (2004) při pobytu dětí je stanovit edukační a individuální postup pro program rozvoje jeho osobnosti, a to během dvou měsíců, kdy dítě v zařízení pobývá. Žádoucím aspektem je stabilizovat mladistvého a připravit jej na ústavní péči. Mezi tyto aspekty patří znalost hygienických návyků, výchovných návyků a adaptace na režimové prostředí. Pobyt ve výchovných skupinách je určen nařízením soudu nebo dobrovolným pobytem (Sekera, 2009).

2.2.2 Dětský domov (DD)

Péči o děti bez závažných projevů chování zajišťuje dětský domov (Jánský, 2004). Dětské domovy schraňují děti pocházející převážně z prostředí projevujícími se sociálně-patologickými jevy, jako je závislost na drogách nebo agresivní chování. Nadále děti od rodičů se závažnými nebo dlouhodobými nemocemi či od rodičů, kteří jsou mentálně retardováni, vykonávají výkon trestu anebo děti pocházející z rodin, které trpí velkou chudobou. V dnešní době jsou osiřelé děti spíše výjimkou. Rodinná skupina je organizační jednotkou (Sekera, 2009).

2.2.3 Dětský domov se školou (DDŠ)

V případě, kdy dítě trpí závažnou poruchou chování nebo psychickým oslabením, je důležitá specifická výchovně léčebná péče, kterou zajišťuje dětský domov se školou. Toto zařízení poskytuje i péči pro děti s ochrannou výchovou a nezletilé, kteří nezvládají být

vzdělávání v běžných školních institucích. Převážně jsou umístěny děti ve věku od 6 let do konce povinné školné docházky. Tato příslušná forma školy je součástí školského zařízení (Jánský, 2004). V tomto zařízení taktéž existuje rodinná skupina jako organizační jednotka (Sekera, 2009).

2.2.4 Výchovný ústav (VÚ)

Pro děti se závažnými poruchami chování a soudem udělenou ústavní výchovou a zároveň pro děti starší patnácti let, je poskytovatelem služeb výchovný ústav. Ve výjimečných případech poskytuje služby dětem od 12 let při nařízení ochranné výchovy soudem, neboť bylo shledáno, že ji nelze vykonávat pro své závažné poruchy v dětském domově se školou (Jánský, 2004). Tato zařízení jsou nadále z minulosti označována jako „polepšovny nebo „pastáky“. Děti se do výchovných zařízení dostávají na základě páčání trestných činů nebo závažných projevů poruch chování. Tato provinění nebo projevy chování vedou k zprvu nařízení předběžného opatření, ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. V mnoha případech pocházejí tyto děti z dysfunkčních rodin.

O nezletilé matky s dětmi mohou dle stanovených pravidel taktéž pečovat výchovné ústavy nebo dětské domovy se školou (Jánský, 2004). Obdobně jako v diagnostickém ústavu je i zde výchovná skupina organizační jednotkou. Namísto dětských domovů je ale v tomto prostředí větší výskyt patologických jevů nebo sociálně nepřijatelných projevů, mezi které řadíme například loupeže, užívání omamných látek, ale také šikana, suicidální chování nebo sexuální zneužívání (Sekera, 2009).

3. Prostředí výchovných ústavů a jejich specifika

V této kapitole bude přiblíženo prostředí ústavů se zaměřením na práci vychovatele. Vychovatel by měl být dětem ve VÚ tou nejbližší osobou, která kromě přímé pedagogické práce s nimi také funguje jako blízká osoba, a to především jako rádce a průvodce jejich pobytem v ústavu. Právě vychovatel, který dobře odvádí svoji práci, může být důvodem, proč se útěku dopustí méně dětí, případně po jednorázovém selhání nebude útěk opakován. Nezbytnou součástí pobytu v ústavu je prvotní adaptace na pobyt a s tím spojené zvýšené riziko útěku jako reakce na nezvládnutou adaptaci. Následují negativní faktory, tedy zátěžové situace při práci vychovatele, ale i protektivní faktory, které zvyšují pravděpodobnost dobře odváděné práce a snižují riziko syndromu vyhoření u těchto pracovníků. Blíže bude zaměřeno na útky, jejich druhy podle důvodů a tím i možnosti prevence útěků z ústavů.

3.1 Profese vychovatele ve výchovném ústavu

Pozice vychovatele je sofistikované, avšak zajímavé zaměstnání. Tato pozice klade na pedagogické pracovníky neustále vyšší nároky. Pedagog je dle Průchy, Walterové a Mareše (2015, s. 347) definován jako „*pedagogický pracovník působící ve školách a školských zařízeních ústavní a ochranné výchovy a v oblasti výchovy mimo vyučování*“.

Za hlavní náplň práce vychovatelů v zařízeních ústavní výchovy zařazujeme výchovu a vzdělávání dětí. V kompetenci vychovatele je nadále reedukace, diagnostika a resocializace dětí a mládeže. Často pracují s mládeží ze sociálně znevýhodněného prostředí, které jsou obtížně vychovatelné (Sekera, 2009). Vychovatel by jako osobnost měl disponovat řadou specifických dovedností a atributů. A to z důvodu širokého spektra činností, které jsou po něm vyžadovány.

Povolání vychovatele můžeme definovat jako profesi napomáhající druhým osobám. Jejich náplní práce je pomoc se zdravotními nebo výchovnými problémy lidí. Tato profese přináší velkou psychickou zátěž, ohrožení svého duševního zdraví a míru odpovědnosti (Průcha, Walterová, Mareš, 2013). Například dle Němce a Kusého stres nebo syndrom vyhoření jsou velmi vysoká rizika spojená s pozicí vychovatele. Velké problémy mají jedinci, kteří jsou stresu vystaveni dlouhodobě v sociálně emocionální oblasti. Stres definujeme jako psychofyzilogickou formu zátěže. Z těchto zjištění hodnotíme hrozbu stresových faktorů

u vychovatelů jako aktuální a závažnou. Dle Kusého a Němce je pro pozici vychovatele nutná odborná kompetence, ale hlavně pedagogicko – psychologické znalosti. Mezi ně řadíme vhodnou komunikaci s kolegy, nadřízenými a hlavně dětmi. Je nutná orientace v lidských vztazích a zvládání svých emocí. Každý den je vychovatel v dialogu nebo konfrontaci s mladistvými, kteří jsou často křiklaví a bez zábran. Od vychovatele je vyžadováno zajištění preventivních kroků v oblasti sociálně patologických jevů a tvorby programů zasahujících proti užívání návykových látek a vedení mladistvých k správnému životnímu stylu (Němec, Kusý, 1998).

Úloha vychovatele je v posledních letech čím dál víc problémovější a náročnější. Důvodem je nemotivovanost dětí a jejich stoupající agresivita, ale také ztráta motivace vychovatele k pokračování svého poslání. Velmi brzy ztrácejí nadšení ze své práce a jsou frustrováni. Každý člověk zvládá stres individuálně. Někteří se pod psychickým tlakem hrouť, jsou ale tací, kteří ho zvládají bez větších problémů. Každý pedagogický pracovník se musí vyrovnat se zátěží na pracovišti. Je velmi důležité mít dobrý postoj k těmto jevům, aby byli vedeni k jednáním, která by byla pro tyto pedagogické pracovníky destruktivní. Vychovatelé jsou během poznání znalostí ve škole cíleni na část odborně vědeckou a didaktickou i s vědomím, že stresové faktory jsou převážně v mezilidských vztazích a konfrontačních situacích. Proto Kusý, Němec (1998) vnímají edukaci vychovatelů v této oblasti za velmi důležitou. Vychovatel, který je ze své práce frustrován, může přenášet své negativní emoce na mladistvé, jež mu byli svěřeni do péče a tento stres pro ně není vhodným nástrojem ke změně. Ku pomoci by mohly být zážitkové aktivity připraveny pro pedagogy nebo psychoterapeutická cvičení k rozvoji a stabilizaci osobnosti. Tyto investice do vychovatelů jsou nezbytné (Němec, Kusý, 1998).

Vybrané pracovní uplatnění je u mnoha lidí součástí života. Zvolené povolání může být faktorem pro narušení mentálního zdraví, vyhoření nebo vzniklého stresu. Pracovní vyhoření je rizikovým faktorem práce vychovatele (Kallwassová, 2007) jej popisuje jako přílišné vyčerpání, vnitřní vzdálení, psychosomatické problémy a pokles výkonu. Kopřiva (2016) sděluje, že ve výsledném efektu trpí nejen pomáhající, ale i samotný projev pomáhání, protože vychovatel přejímá problémy svého klienta za své vlastní. Tento proces označuje jako splývání a chránit se lze jen chladnějším přístupem, který ale přináší další problémy. Profese vychovatele proto bývá zaměstnáním jen na určitou dobu. Důvody, proč vychovatelé opouštějí své pozice popisuje Škoviera (2007). Primárním důvodem je nemožnost potřeby postarat se o své nejbližší v souladu s náročnou pracovní dobou. Největší problém je odhalen

u vdaných žen, které mají vlastní malé děti. Z tohoto důvodu s dětmi pak pracují vychovatelky, které děti nemají anebo již dosáhly vyššího věku. Jedním z důvodů je také nedosažení odborných cílů, které vnímají hlavně vysokoškolsky vzdělaní lidé, a to z důvodu nepedagogických aktivit, které jsou také náplní práce. Suplující aktivity z domova, které vykonávají v rámci své náplně práce s klienty, zvyšuje jejich vyčerpání. Konflikty na pracovišti jsou posledním důvodem k frustraci a zátěži vychovatele, protože konsenzus mezi velkým počtem pracovníků je těžký vzhledem k chybějícím společným tradicím nebo zvykům.

3.2 Adaptace na prostředí zařízení

Přizpůsobit se novému prostředí není jednoduché. Obzvlášť pokud se ocitneme na místě, kde jsme nedobrovolně. Klienti rezidenčních výchovných zařízení se musí vyrovnat s více skutečnostmi. První je ta, že se dostali do obtížné situace, mají určitý problém a jediným východiskem je pro ně právě ústavní péče. Musí opustit své přirozené prostředí, domov, místo, kde se cítí bezpečně, opouštějí své blízké a ocitnou se v cizím prostředí plném cizích lidí. Musí přijmout nový režim, dodržovat pravidla, přizpůsobit se. Ne vždy vědí, co přesně je čeká. Obzvláště náročné je to u dětí a mladistvých. Příchod do zařízení pro ně znamená obrovskou změnu, najednou se ocitnou v úplně jiném světě, kde platí jiná pravidla, než jaká pro ně platila doposud nebo s jakými se dosud potkali. Jsou sami, bez rodičů, blízkých, přátel.

Hartl a Hartlová (2000) uvádějí, že pokud jde o adolescenty, snaží se tito zejména vymanit ze sevření autority a v případě umístění do výchovného ústavu se najednou ocitnou někde, kde musí respektovat pro ně zcela cizího člověka. Jediné, co jim zbývá, je přizpůsobit se. U každého jedince probíhá adaptace, tedy proces přizpůsobení se, jinak.

Z psychologického hlediska lze adaptaci chápat jako schopnost organismu přizpůsobit se podmínkám, ve kterých se právě nachází, ve kterých existuje. Jde o přizpůsobení chování, myšlení, vnímání a postojů (Hartl, Hartlová, 2000).

Dalším souvisejícím pojmem je pojem regulace, kdy ji definujeme tak, že regulace lidského chování začíná adaptací. Je to interakce mezi subjektem adaptace, tedy jedincem a prostředím. Jedinec se snaží vyrovnat s novými faktory prostředí (Slovák, 2015).

Adaptační období je individuální záležitostí, je to fáze, kdy se klient vyrovnává s náročnou situací, která v jeho životě nastala. Proto je třeba brát v úvahu klienta v tomto interpretačním rámci. Negativní projevy klientů, kteří jsou v počáteční fázi pobytu, si

vyžadují rozdílný přístup než ty, které se projeví později. Může to být snaha klienta sžít se s prostředím, pomoci si. V pozdějších fázích to může značit něco závažnějšího.

Dle Slováka (2015) lze klasifikovat hned několik způsobů adaptace, jde o následující typy:

Přiměřená adaptace: Klient dostává od instituce to, co potřebuje, jeho potřeby jsou přiměřeně saturovány. Klient se snaží, hledá si prostor a vztahy.

Účelové chování: Klient se chová přesně tak, jak to vyžadují pravidla a autority, zpočátku normy nemá internalizované, ale chováním se adaptuje dobře. Postupně dochází k internalizaci norem.

Vedle adaptace existuje také tzv. rebelie. Rebelií se rozumí neustálé protesty, pobuřování ostatních klientů apod. Rebelie může mít pozitivní i destruktivní charakter.

Rebelie může být projevem snahy pomoci si, pudu sebezáchovy, nepřiměřenou reakcí nebo to může být osobnostní rys klienta.

Dalším jevem je pak regrese. Regresí rozumíme chování a prožívání klienta, který se specifickým způsobem navrácí do nižšího vývojového stupně.

V neposlední řadě je nutno zmínit i tzv. kolonizaci. Kolonizací se rozumí stav, kdy klient hledá uspokojení svých potřeb bez ohledu na ostatní, jde o překročení práv, zabírání teritoria druhých s cílem vlastního prospěchu.

Dle odborníků se lze dále setkat s nečinností, kdy se klient nesnaží vykázt iniciativu. Dalším jevem pak může být v této souvislosti tzv. konverze, což je stav, kdy jde o nepřiměřenou spolupráci s personálem, klient je až přehnaně iniciativní, celkově jde o manipulativní chování s jasným účelem. Ovšem můžou se přidat i jiné způsoby obranného chování, jako je např. manipulace, agrese, somatizace, simulace a útoky z institucí s pozitivním a negativním charakterem.

Jak vykazují výzkumy, pro dobrou adaptaci mládeže a dětí je důležité zvládat zátěžové situace v životě, psychickou houževnatost a mít sociální oporu (Hudečková, 2010).

3.3 Situace zátěžové

Každý z nás se ve svém životě ocitne v situaci, která ho zatíží. Tyto stavy nepřispívají naší psychické rovnováze, někdy dočasně nebo částečně, což se projeví ve změně našeho prožívání, chování a uvažování. Jednotlivé zátěžové situace mají různé vlivy na vznik a rozvoj různých poruch, včetně poruch chování. K základním druhům zátěží patří stres, krize,

frustrace, deprivace, trauma a konflikt. To, jak je jedinec schopen zvládnout zátěž, závisí na množství odolnosti proti zátěžovým situacím každého člověka (Vágnerová, 2008).

Z výše uvedeného vyplývá, že každý jedinec má různou míru odolnosti vůči zátěži a také způsob vyrovnávání se s ní je individuální. Míra odolnosti závisí na vrozených předpokladech, schopnosti odpočívat, citové vyrovnanosti či pružnosti v reakcích na dění okolí. Dále závisí na získané inteligenci. Zde je souvislost s učením a rozvojem.

Zkušenosti každého jedince ovlivňují jeho reakce na zátěž. Pokud se něco osvědčilo, jedinec má tendenci se k tomuto způsobu reakce vrátit. Posledním předpokladem je celkový aktuální stav jedince (Vágnerová, 2008).

Známe dvě základní reakce na zátěžové situace. Těmi jsou únik a útok. Reakce, kdy jedinec se snaží bojovat s nepříznivou situací, se označuje coby útok. Je veden rovnou na zdroj či na náhradní cíl. Agrese může být vedena i směrem k sobě. Opačným řešením je únik, spojuje se s tendencí utéct ze situace. Únik však pochopitelně ve své definici zahrnuje také reálný útěk (Vágnerová, 2008).

Nyní bude věnováno se některým faktorům, které mohou v nelehké práci vychovatele být protektivními, například před případným syndromem vyhoření. Tyto protektivní faktory nelze vzhledem ke zkoumané problematice opomenout, protože pouze angažovaný a pozitivně pracovní nalaďený vychovatel může být prvotní záchranou pro děti, které dělají nepromyšlená rozhodnutí (např. utečou z ústavu). Prvním z protektivních faktorů, které udržují vychovatele v dobré psychické kondici, je sociální podpora.

3.3.1 Společenská podpora

Společenskou podporu chápeme coby sociální rezervu, kterou jedinec využívá, a to proto, aby zvládl těžké situace. Jde o jistý zdroj zvládnutí. Přiměřená kontrola rodičů s vysokou úrovní sociální opory je spojena s charakterovým a kognitivním vývojem adolescentů. Pokud sociální opora je na nízké úrovni a rodiče uplatňují autoritativní výchovný styl, vyskytují se problémy v sociální oblasti a u dospívajících vedou k maladaptivním strategiím zvládnání zátěžových situací. V období dospívání představují pro dospívající oporu hlavně rodiče, zvláště matka. Má se za to, že poruchy chování a nízká úroveň sociální opory souvisí s tím, jak jedinci toto navnímají od rodičů (Hudečková, 2010).

3.3.2 Rezilience

Rezilience je nejčastěji pojímána jako schopnost jedince zvládnout stres a reakce na špatné okolnosti. Vede k přizpůsobení, člověk se adaptuje k prostředí. Jde o kladné přizpůsobení na nepříznivé okolnosti (Nielsen, Sobotková, 2014).

Dle Vágnerové (2008) se jedná o souhrn ochranných faktorů. Ty jedincům pomáhají zvládat těžké situace a uchovat si při tom mentální rovnováhu, vydávat se nepřiměřeným a sociálně nežádoucím reakcím, používat všech kladných možností, vydávat snahu a najít řešení určité situace. Ochranné faktory zahrnují dosažitelnou sociální oporu, přátele, pomoc profesionálů i rodinu (Vágnerová, 2008).

Dle Hudečkové (2010) lze vnímat psychickou houževnatost jako vývojový proces, kde úspěšné překonání nepříznivých životních situací zvyšuje efektivitu jedince a jeho víru ve vlastní schopnosti ovlivňovat okolní prostředí. Vzhledem k tomu, že jde o vývojový proces, rezilienci lze výchovným působením či psychoterapií rozvíjet. Empirická pozorování, ale i odborná literatura potvrzují, že adolescenti s poruchami chování umístění do pobytových zařízení, jsou charakterističtí nepostačující psychickou houževnatostí a nepřiměřenými způsoby zvládání. Z toho plyne, že jejich fungování ve škole, rodině nebo společnosti je neadekvátní (Hudečková, 2010).

Dle American Psychological Association (APA) je Rezilience stav přizpůsobení se situacím, kdy stojíme tvář v tvář hrozbě, traumatu, jiným zdrojům napětí či tragédií. Věda poukazuje, že psychická houževnatost není něčím výjimečným, naopak je docela běžná. Lidé běžně demonstrují rezilienci. Nejde o vlastnost, kterou lidé buď nemají či mají. Rezilience pojímá myšlenky, chování a akce, které mohou být rozvíjeny a naučeny. Vztahy významně ovlivňují rezilienci. Ty, co vytvářejí důvěru, lásku, přináší podporu, ujištění a kladné vzory. Též podporují houževnatost jedince.

3.4 Útěky

Útěky, záškoláctví a toulání sdílejí společný znak. Je jím touha utíkat z daného místa. Útek znamená možnost únikového jednání (Vágnerová, 2008).

Pojem útěk znamená zakázané vzdálení se mladistvého či dítěte z reedukačního zařízení, domova, zdravotnického zařízení či z péče vychovávajících. Impulsem k útěku bývá často strach z trestu, konflikt či pocit křivdy, neúnosná situace v rodině nebo velmi silný citový výkyv (Tisovičová, 2007). Z výše uváděného je patrné, že útěk může být jistý způsob adaptace. Izolace od rodiny, změna prostředí, nastavení režimu a pravidel, která je třeba

dodržovat, pocit, že „já“ tam nepatřím, to vše vytváří zátěž na dospívajícího a následně to může přerůst v útěk. Útěky, které probíhají v době adaptační fáze, je nutno vnímat coby reakci na nové prostředí, snaží se zvládnout změnu. Jde o součást procesu adaptace.

Útěky vyskytující se později, po adaptační fázi, už mají jiné příčiny. Rozeznáváme reaktivní, impulzivní útěky a chronické útěky, dále známe individuální útěk (útěk jednotlivce) a skupinový útěk.

Reaktivní útěky jsou zkratovým řízením na situaci, kterou jedinci nezvládnou. Cílem těchto úteků je vyvarovat se konkrétnímu člověku či trestu. Zpravidla se jedná o útěk před ponížením, pocity hanby, které by se dostavily při postavení proti sobě. Jde o obranu před rozkladem vlastního já.

Reaktivní útěk je projevem zoufalství nebo varováním. Takto motivovaný útěk se po rozřešení potíží ve valné většině případů neopakuje (Vágnerová, 2008).

Na základě nastudovaných poznatků usuzujeme, že útěk může být i zdravou reakcí, a to v případě, kdy motivem k útěku je touha po zážitcích. Snahu někomu ublížit či někoho poškodit lze v tomto případě vyloučit, je to jen potřeba jedince poznávat, zažít něco nového. Zdravou reakcí bychom označili i útěk, který je voláním o pomoc, jedinec se snaží demonstrovat, že je nějak ohrožen, děje se mu něco negativního, někdo mu ubližuje. Jedinec se tak chrání.

Praxe prokázala, že někteří rodiče dávají své dítě k diagnostickému pobytu, aby si od něj odpočinuli. Problémy, které mají, by se daly zvládnout i v rodinném prostředí. Jedná se například o případy, kdy si rodič najde nového partnera, partnerku, mají spolu dítě nebo pokud se rodiče rozvádějí. Řešení svých problémů nacházejí v tom, že své dítě pošlou do diagnostického centra. Dospívající může cítit křivdu, nespravedlnost, může se cítit v prostředí zařízení nekomfortně, cítí, že tam nepatří. Reakcí na prostředí, které je pro takového dospívajícího nepřijatelné, se může stát útěk. Je patrný rozdíl, zda důvod umístění jedince je krádež nebo malé neshody s rodičem. Může se stát, že je dítě obětí šikany. To znamená, že útěk je opět voláním o pomoc, upozorněním na sebe.

Dlouhotrvající útěk určuje závažnější vleklý problém. Takovéto útěky jsou předem připraveny a naplánovány. Mladistvý či dítě se většinou nechce vrátit domů, je různě motivován, může se jednat o projev vzdoru či pomsty. Jde o útěk přesně směřovaný, cíleně jde někam a za někým.

Důvody k útěku mohou být různé. Disharmonické, dysfunkční rodinné prostředí, sexuální zneužívání, domácí násilí nebo jiné (Tisovičová, 2007).

Dle Vágnerové (2008) řešení situací únikem se dá projevit jak na úrovni přístupu k problému, tak na úrovni výkladu problému. To jest, že únik může značit určitý problém, upozornění, že se něco děje. Nebo se jedinec vyhýbá řešení, nemá zájem, aby se o problémech diskutovalo, demonstruje tak svůj postoj, nezájem o problém.

Útěk můžeme chápat také jako ochranný děj. Sigmund Freud – psycholog a zakladatel psychoanalýzy se pojmu obrana začal věnovat jako první. Z psychoanalytického hlediska ji můžeme popsat coby soubor činností, které se snaží snížit či potlačit kteroukoliv změnu, která by mohla být možným ohrožením celistvosti a vytrvalosti jedince. Posléze se obranným mechanismům věnovala dcera Sigmunda Freuda, Anna Freudová. Ve svých poznámkách uvádí to, že obrana není patologická, ale přispívá k utváření povahových rysů. Důvod obrany je pokus vyhnout se nepříjemným představám, afektům. Obranné mechanismy jsou reakcí probíhající mimo vědomí (Kašáková, 2007).

Útěkové chování je typické nejen pro lidi, ale také pro zvířata. Únikové chování slouží zvířeti jako způsob vzdálení se od zdroje nebezpečí a nepříznivých vlivů. Je to okamžitá reakce na nebezpečí. Při útěku se snižuje vzájemné působení, vztahy a ovlivňování v sociálních skupinách. Jednoduchý útěk je okamžitou formou úniku. Jde o nejjednodušší způsob, který umožňuje zvířeti vzdálit se od rizika (Kašáková, 2007).

Plánovaný útěk má daný motiv. Všechno jde podle dopředu promyšleného plánu. Neplánovaný útěk s sebou přináší velké nebezpečí. Útěk není dopředu promyšlen, jedinec není připraven, dostatečně si neuvědomuje, co útěk přináší. Objevují se potřeby jako hlad, žízeň, spánek, peníze však chybí. Pokud nechce jedinec přerušit útěk, je nucen si své životně důležité potřeby uspokojit jinak. I když cílem útěku není páčání trestné činnosti, přesto k ní při útěku dochází, především se jedná o krádeže (Tisovičová, 2007).

Za patologickou reakci se dá označit útěk, který má motivaci někoho poškodit, potrestat, někomu ublížit, a to dle Tisovičové (2007). Je poháněn negativními emocemi a často je spojován s patologickými jevy. Takový útěk je často opakován. Motivy útěků mohou být různorodé. Tisovičová (2007) uvádí následující: konflikty s rodiči, okolní prostředí, snaha vytrést vychovatele nebo rodiče, obavy z trestu, chtít se zúčastnit dobrodružství, snaha podobat se vrstevníkům či kamarádům.

Jiným a specifickým případem útěků jsou útěky z dětských domovů, diagnostických center či reedukačních zařízení. Tyto útěky podle Vágnerové (2008) představují reakci na pocit omezení svobody či vynětí ze svého přirozeného prostředí, které představuje pro dítě či

mladistvého zázemí. Na motivy, které vedou k útekům z pobytových zařízení, se zaměřuje náš výzkum, který plynule navazuje na tuto poslední část teoretické části práce.

3.4.1 Problematika úteků ve výchovných zařízeních

Největším aktuálním problémem všech výchovných zařízení jsou zajisté útky chlapců. Obecně útek sám o sobě v dnešní době není již ojedinělou situací a v rámci zařízení se tak stává běžnou součástí práce. Chlapci, kteří se rozhodnou ze zařízení utéct, tak ve velké míře znemožňují pedagogům efektivně pracovat s jejich problémy. „*Během pobytu v ústavních zařízeních působí na svěřence řada deprivčních vlivů.*“ (Matoušek, Koláčková, Kodymová 2010, s. 272)

Motivace k útěku je u každého chlapce individuální. Jsou chlapci, kteří utíkají z důvodu špatné adaptace na nový výchovný ústav, byli přerazeni z jiného zařízení přerazeni, přichází z rodiny nebo jsou zde umístěni z diagnostického ústavu. Časté střídání výchovných ústavů, a tedy i pedagogického personálu, je problém, který může způsobit útek chlapce ze zařízení. To popisují ve své knize Fischer a Škoda (2014), kde vidí problém ve frekventovaném střídání výchovných zařízení. Chlapci si tak musejí zvykat na nové pedagogy, ke kterým si poté nedokáží vytvořit trvalejší osobní vztah. Část chlapců je drogově závislá a jejich míra závislosti určuje jejich motivaci k útěku a také četnosti těchto pokusů. Abstinence drogy je pro ně skutečně velkým problémem a nejsou schopni jej samostatně zvládat a někteří o to ani nemají zájem. Důležitým faktorem útěku dítěte je také vytržení z jeho sociálního prostředí a od jeho blízkých. To je důvod, proč chlapec může nadále utíkat, protože chce vidět častěji svou rodinu, přátele nebo přítelkyni. To umocňuje i fakt, že budovy výchovných ústavů působí studeně, depresivně a jsou umístěné většinou mimo město. Dalším velmi závažným faktorem může být šikana nebo nátlak okolí, kdy se chlapec necítí bezpečně a snaží se z této situace co nejrychleji dostat. Výchovné ústavy jsou z velké části pedagogicky dostatečně neobsazené, což s sebou přináší problém, že vychovatelé mají velký počet dětí, o který se musí starat a není možná individuální péče, zvýšený dohled na prvky šikany. Též potřeba zcela odlišného typu přístupu k dítěti, které jej vyžaduje. Problémem také bývá špatné složení skupiny. Do ústavů se v dnešní době dostávají děti s mentálními poruchami chování, které v mnoha případech potřebují odlišný přístup, který pak vyčerpává čas pedagoga na úkor práce s ostatními chlapci.

Četnost úteků je založena čistě na individualitě chlapce. Chlapci, kteří utíkají za drogou, se většinou dopouští častějších, ale zato krátkodobých úteků. Naopak chlapci, kteří

utíkají z důvodu šikany nebo za svou rodinou, jsou maximálně obezřetní, aby nebyli co nejdříve odhaleni a daří se jim zůstat mimo pozornost na útěku týdny, měsíce a ti nejzdatnější i roky. Zde je pak na místě zažádat o zrušení ústavní péče pro její neúčelnost.

„Zvláštním fenoménem pak jsou útěky dětí, o něž rodiče nejeví minimální zájem a které přesto opakovaně utíkají právě k nim. Odmítané dítě, psychicky silně deprivované, v rodině často týrané, bez saturace základních potřeb, nedá na svoje rodiče dopustit, idealizuje si je, samozřejmě k nim utíká. Bohužel po návratu z útěku, který nikdy netrvá déle než pár dní, je jeho psychický a fyzický stav ještě horší“ (Vanžura, 2006, s. 44).

Pedagogický personál cítí určitou bezradnost s těmito útěky chlapců. Chlapce při pokusu o útěk nemůže fyzicky zadržet a omezit jej tak na osobní svobodě. V dnešní době už nejsou žádaným prvkem zábrany na oknech či jiné bezpečnostní techniky. Ani trestání v podobě sankce za útěk není vítaným prvkem. Chlapci si mohou dělat co chtějí a pedagogičtí pracovníci jim v tom nemohou zabránit. Důležitým prvkem v této situaci je dozajisté pozitivní motivace, komunikace a spolupráce s dítětem. Odhalovat důvody proč chce utéct. A společně pracovat na tomto problému. Tato práce by měla pomoci pedagogickým pracovníkům snížit počty útěků v jejich zařízení.

K útěkům v drtivé většině dochází na samostatných vycházkách nebo dovolenkách, odkud se chlapci nevrátí zpět do zařízení.

Dalším způsobem útěku může být využití nepozornosti pedagoga, kdy chlapec utíká z budovy, areálu nebo ze společné činnosti mimo areál.

EMPIRICKÁ ČÁST

V empirické části práce bude realizována výzkumná činnost autora práce a to za pomoci polostrukturovaných rozhovorů se zaměstnanci výchovných ústavů na jednotlivých specializovaných pracovištích, kteří byli ochotni se účastnit rozhovorů v rámci výzkumného šetření.

1. Cíl výzkumného šetření

Cíl výzkumu společně s výzkumnými otázkami jsou jakýmsi kompasem, který udává směr samostatného výzkumu (Švaříček, Šedřová, 2014). Udává, čeho by se mělo dosáhnout jeho splněním. Někdy nejde jen o vyřešení problému výzkumu, nýbrž též i o styl prezentace výstupů výzkumu (Reichel, 2009).

Výzkumné otázky jsou považovány za jádro každého výzkumného projektu. Plní dvě základní úlohy.

Tou první je, že pomáhají zaostřit výzkum tak, aby poskytl výsledky, které korespondují se stanoveným cílem. Druhá ukazuje cestu, jak výzkum vést. Výzkumná otázka by měla být v souladu se stanoveným cílem i výzkumným problémem (Švaříček, Šedřová, 2014).

Cílem výzkumného šetření je konkrétně zmapovat problematiku útěků z výchovných ústavů, a to z pohledu specializovaných pracovníků. Při pohovorech se zaměstnanci je účelem šetření zjistit, jaké důvody vedou klienty těchto zařízení k útěku, jak často se jich dopouštějí a zda je v dnešní době snadné takový útěk ze zařízení realizovat. Polostrukturovaný rozhovor se dotazuje na nebezpečnost útěku ve společnosti, postupy zaměstnanců při samotné realizaci útěku klienta a následných krocích výchovného ústavu při nalezení dítěte.

V další části šetření je nezbytné zjistit faktory, které přispívají ke zvýšení útěkovosti, například vliv omamných a psychotropních látek, přístup zaměstnanců ústavu nebo vliv prostředí, ve kterém jsou klienti umístěni.

V poslední fázi výzkumného šetření je důležité zjistit, jaká preventivní opatření výchovné zařízení realizují a jaké další kroky ke zlepšení situace navrhují sami zaměstnanci.

Souhrnným cílem výzkumného šetření je tedy odhalit důvody a způsoby útěků klientů z výchovných zařízení a nadále sdílet a navrhnout preventivní kroky k jejich minimalizaci a odstranění.

Konkrétně se budeme snažit najít odpovědi na následující výzkumné otázky:

VO1: *Jsou dle respondentů útoky dětí z VÚ společensky nebezpečné?*

VO2: *Jaká je obtížnost a četnost útěků v jednotlivých zařízeních?*

VO3: *Jaká je délka útěků dětí z VÚ?*

VO4: *Jaké jsou způsoby útěků dětí z VÚ?*

VO5: *Jaké jsou důvody útěků dětí z VÚ?*

VO6: *Má osobnost vychovatele vliv na útěkovost z konkrétního VÚ?*

VO7: *Jakým způsobem probíhá hledání a návraty dětí, které utekly z VÚ?*

VO8: *Jaký vliv má při návratu do VÚ omamná a psychotropní látka (dále jen OPL)?*

VO9: *Jaká preventivní opatření jsou v jednotlivých zařízeních přijímána za účelem eliminace útěků?*

VO10: *Jaký je subjektivní názor respondentů na útěkovost z VÚ?*

VO11: *Jaká opatření pro lepší praxi navrhnou sami respondenti?*

2. Charakteristika výzkumné metody

S ohledem na cíl předložené práce byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie. Tu odborně popisuje Disman (2002), který za kvalitativní určuje mapování nečíselné povahy a interpretaci jevů sociální reality.

Při kvalitativním paradigmatu hraje hlavní roli podstata výzkumného problému. Témata citlivé povahy, týkající se sociální skutečnosti je vhodné zkoumat metodami kvalitativního charakteru (Strauss, Corbinová, 1999).

Předložená bakalářská práce se zaměřuje na problematiku předcházení, ale také následného řešení útěků dětí z prostředí výchovných ústavů, proto bylo rozhodnuto využít

kvalitativní výzkumný přístup, který umožňuje individuální přístup ke každému z účastníků výzkumu.

Aby bylo možné získaná data z rozhovoru s respondenty analyzovat a následně interpretovat, je nutné je nejprve organizovat, kategorizovat. K tomu je používáno uzavřené kódování, které spočívá v deduktivně vytvořených kódech, které byly vytvořeny ještě před samotnou analýzou dat, a to na základě výzkumných otázek. Jako kódy nám posloužily jednotlivé oblasti týkající se útěkovosti dětí z výchovných ústavů, což umožnilo zachytit v datech jednotky tematicky odpovídající těmto oblastem (Miles, Huberman, 1994).

Konkrétně byly tedy použity následující kódy:

- společenská nebezpečnost útěků z VÚ,
- obtížnost a četnost útěků z VÚ,
- délka útěků z VÚ,
- způsoby útěků z VÚ,
- důvody útěků z VÚ,
- vliv vychovatele na útěky z VÚ,
- hledání a návraty dětí při útěcích z VÚ,
- vliv OPL po návratu z útěku z VÚ,
- prevence útěku z VÚ,
- osobní názor na útěkovost z VÚ,
- návrhy pro zlepšení praxe ve VÚ.

3. Charakteristika výzkumného souboru

Pro účely výzkumného šetření byla provedena záměrná selekce respondentů do výzkumného souboru. Respondenti byli vybíráni na základě předem stanovených kritérií, kdy byla dobrovolná účast na výzkumném šetření.

Druhým kritériem byla minimální praxe ve výchovném ústavě v délce alespoň 5 let.

Třetím kritériem byla práce s chlapci ve věku od 15 do 18 let.

Vzhledem k tomu, že autor práce je v této oblasti sám profesně angažován, bylo možné jednotlivé respondenty osobně cíleně kontaktovat a selektovat. Osloveni byli respondenti z VÚ Pšov, VÚ Nový Jičín, VÚ Terešov a VÚ Hostouň. Z každého zařízení byl selektován jeden až tři pedagogičtí pracovníci nebo psychologové, kteří odpovídali stanoveným kritériím. Počet respondentů, kteří splňovali stanovená kritéria a byly ochotni v tomto tématu otevřeně mluvit, bylo v každém zařízení opravdu málo. Práce samotná zkoumá kontroverzní téma, na které někteří z respondentů odmítali odpovídat. Pedagogický personál se obával negativního hodnocení jejich skutečného názoru a taky určité rezignace na toto téma, kdy především služebně starší vychovatelé nevidí možnost větších změn. Všichni respondenti byli seznámeni s tím, že získaná data budou anonymní povahy a budou použita pouze pro výzkumné účely v rámci této bakalářské práce. Při rozhovorech nebyla uváděna žádná osobní data ani jiná data, podle kterých by bylo možné respondenty identifikovat. S účastí všech respondentů na šetření souhlasili rovněž jejich nadřízení pracovníci, kteří byli s podmínkami výzkumu rovněž seznámeni, stejně jako s účelem použití získaných dat.

Respondentům byly položeny předem připravené otázky, které jsou uvedeny v Příloze 1 této práce. Otázky byly kladeny v různém pořadí tak, aby byla udržena plynulá konverzace. Rozhovory byly za účelem udržení plynulosti zaznamenávány na diktafon v mobilním telefonu a následně došlo k jejich doslovné transkripci do MS Word.

Jednotlivým respondentům byla přiřazena čísla 1 až 9, dle pořadí, ve kterém byly jednotlivé rozhovory realizovány.

3.1 Charakteristika dotazovaných respondentů

V každém výchovném zařízení byl dotazován specializovaný zaměstnanec ústavu. Polostrukturovaný rozhovor byl vždy vedený s etopedem, psychologem, vychovatelem nebo učitelem konkrétního zařízení.

Respondent č. 1 je muž a pracuje na pozici vedoucího vychovatele ve výchovném ústavu. Má za sebou více než dvacetiletou praxi a vystudoval vysokou školu v oboru speciální pedagogiky.

Respondent č. 2 je žena a pracuje na pozici psycholožky ve výchovném ústavu. Má za sebou více než patnáctiletou praxi a vystudovala vysokou školu v oboru psychologie.

Respondent č. 3 je muž a pracuje na pozici učitele ve výchovném ústavu. Má za sebou více než desetiletou praxi a vystudoval pedagogickou fakultu v oboru učitelství pro 2. stupeň a střední školy.

Respondent č. 4 je muž a pracuje na pozici vychovatele ve výchovném ústavu. Má za sebou více než dvacetiletou praxi a vystudoval vysokou školu v oboru speciální pedagogiky – vychovatelství.

Respondent č. 5 je žena a pracuje na pozici vedoucí vychovatelky ve výchovném ústavu. Má za sebou více než dvanáctiletou praxi a vystudovala vysokou školu v oboru speciální pedagogika – vychovatelství.

Respondent č. 6 je žena a pracuje na pozici etopeda ve výchovném ústavu a má za sebou více než desetiletou praxi. Vystudovala vysokou školu v oboru speciální pedagogiky – vychovatelství.

Respondent č. 7 je muž a pracuje na pozici etopeda ve výchovném ústavu a má za sebou více než třináctiletou praxi. Má vystudovanou školu speciální pedagogiky.

Respondent č. 8 je muž a pracuje na pozici vychovatele ve výchovném ústavu. Má za sebou čtrnáctiletou praxi a vystudoval obor doplňkového pedagogického vzdělání a speciální pedagogiky v rámci programu celoživotního vzdělávání.

Respondent č. 9 je žena a pracuje na pozici vedoucí vychovatelky ve výchovném ústavu. Má za sebou více než pětiletou praxi a vystudovala vysokou školu v oboru psychologie a speciální pedagogiky.

3.2 Zpracování a analýza dat

V rámci této kapitoly budou prezentována získaná data. Pro zajištění dostatečné přehlednosti byly vytvořeny oblasti na základě jednotlivých výzkumných otázek. Konkrétně se jedná o:

- *Oblast společenské nebezpečnosti útěků z VÚ*
- *Oblast obtížnosti a četnosti útěků z VÚ*
- *Oblast délky útěků z VÚ*
- *Oblast způsobů útěku z VÚ*
- *Oblast důvodů útěků z VÚ*
- *Oblast vlivu osobnosti vychovatele na útekovost z VÚ*
- *Oblast hledání a návratů dětí při útěcích z VÚ*

- *Oblast vlivu OPL při návratu z útěku z VÚ*
- *Oblast prevence útěků z VÚ*
- *Oblast osobního názoru vychovatele na útěky z VÚ*
- *Oblast návrhů pro lepší praxi ve VÚ*

Získaná data byla rozčleněna do jednotlivých oblastí tak, aby bylo možné komparovat odpovědi jednotlivých respondentů a ze získaných odpovědí tak vytvořit požadovaný konstrukt o zkoumané sociální realitě, na kterou je výzkumná činnost v této práci zaměřena a odpovědět tak na jednotlivé výzkumné otázky. Též naplnit hlavní cíl práce, kterým je zmapování problematiky útekovosti z VÚ. Z každé oblasti jsou prezentována nejrelevantnější tvrzení jednotlivých respondentů. Při výzkumném šetření, které se zaměřovalo na prevenci a problematiku útěků z ústavních zařízení, byla cíleně zvolena forma polostrukturovaných rozhovorů tak, aby respondenti měli možnost vyjádřit veškeré své názory a podněty k položené otázce a mohli případně doplnit své vyjádření. Všechny rozhovory probíhaly v přátelském duchu a je potřeba ocenit přístup i odvahu pedagogických pracovníků, kteří ochotně odpovídali na pokládané otázky.

1. SPOLEČENSKÁ NEBEZPEČNOST ÚTĚKŮ

První otázka, kterou respondenti zodpovídali, byla, zda útek klientů z výchovného zařízení může být nějakým způsobem nebezpečný pro běžnou společnost. Zda v případě, kdy dítě uteče z výchovného zařízení, může spáchat trestný čin či nikoliv. Například Miovský (2010, s. 94) ve své knize Primární prevence rizikového chování ve školství uvádí: „*Určitá část dětí, které se dostávají vlivem svého ohrožujícího chování sebe i druhých do ústavní výchovy, naplňuje svým chováním skutkovou podstatu trestného činu.*“ A zde je skutečně nutné pracovat se slovním spojením „určitá část dětí“. V rozhovorech se víceméně respondenti shodli na odpovědi, že klienti na útěku mohou za určitých okolností být nebezpečnými pro společnost. Respondent č. 3 uvádí: „*Jsou chlapci, utíkající do party, aby mohli páchat trestnou činnost, dealovat, ti jsou pro společnost nebezpeční. Ale jsou i chlapci, kteří utíkají za přítelkyni, užívají si života a nejsou nebezpeční pro společnost.*“ Vidíme, že zde máme část klientů utíkající ze zařízení kvůli touze vidět svou přítelkyni, rodinu anebo přátele a tyto osoby je tedy nutné odlišovat od těch zbylých, kteří se stávají skutečně nebezpeční. Respondent č. 6 podporuje výpověď kolegy z jiného zařízení: „*V některých případech ano. Nejčastěji krádeže kol*

a krádeže aut.“ Autor práce, který se sám v prostředí výchovných ústavů několik let pohybuje, se shoduje s výpovědí svých kolegů a zároveň zdůrazňuje, že je nutné pohlížet na útěk individuálně a nelze kategoricky říct, že všechny útky jsou nebezpečné pro společnost. Kdy ale dochází k trestné činnosti a jaké motivy mohou klienty k takovému přístupu vést? V dnešní době jsou klienti i záměrně umísťováni do zařízení daleko od domova a to proto, aby je preventivně odradili od útěku. Tím je dítě vystaveno odtržení od rodiny a prostředí, které je mu blízké. Jakmile klienti odmítají respektovat nařízení ústavní výchovy a pokouší se o první útěk, tedy se snaží venku na ulici sami o sebe postarat, dochází tak k situaci, kdy si peníze na cestu shání nelegální činnostmi. Tím pádem dochází ke krádežím předmětů, které pak následně pod cenou prodává, aby získali finanční obnos na cestu domů. Je zde sice naplněna skutková podstata trestného činu, ale není nikterak nebezpečná pro společnost. Pak je tu však určitá část klientů, která pro finanční zisk, který chce použít k nákupu omamných a psychotropních látek poháněna abstinencí drogy, je schopna skutečně ublížit. A to potvrzuje i respondent č. 8: *„Podle mě určitě jsou případy, kdy ti kluci nebezpeční jednoznačně jsou. Když třeba nemají peníze, nemají problém někoho okrást apod.“*

Projev takového chování může být verbální vyhrožování nebo přímý fyzický konflikt s osobou, kterou chtějí o finance či materiální věc připravit. Lze tedy z výpovědi respondentů a náhledu autora práce konstatovat, že na otázku, zda je útěk sám o sobě nebezpečný pro společnost, nelze kategoricky říct ano. Jednotlivé případy se musí konkrétně rozlišovat a posuzovat pozadí celého problému. Autor dále uvádí, že bychom za těmito útky měli převážně hledat příčiny a motivy, které tyto klienty vedou k tomuto špatně promyšlenému kroku. V pozadí tohoto problému mohou totiž být rodinné problémy, chudoba, týrání dítěte nebo genetické faktory.

2. OBTÍŽNOST A ČETNOST ÚTĚKŮ Z VÚ

Další otázka měla za úkol zmapovat a udělat si představu o tom, jak je vlastně v dnešní době obtížné z výchovného zařízení utéct a jak často tito klienti utíkají. Výstižně svou odpověď popsal respondent č. 2: *„Kdo chce, tak uteče.“* Je tedy skutečně možné snadno utíkat z ústavní péče? Definujme si činnost ústavní péče: *„Účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let (dále jen „dítě“), na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.“* (Zákon č. 109/2002 Sb.). Ze zákona je tedy zřejmé, že ústavní péče

v maximální možné míře zajišťuje náhradní rodinnou péči, a pokud se dítě rozhodne utéct z běžného domova, tak využije jakékoliv situace k naplnění svých cílů. Tuto variantu zmiňuje i respondent č. 3: *„U nás je útekovost minimální, spíš se nevrací z dovolené nebo samostatných vycházek. Jinak za čtvrtletí to bývají 3 – 4 kluci.“* Z odpovědi tedy plyne, že v případě realizace dovolené u rodičů se chlapci nechtějí vracet zpět do výchovného zařízení nebo využijí zákonné samostatné vycházky k útěku z výchovného ústavu. Jak často ale tyto děti utíkají? Zde je nutné rozlišovat dlouhodobé a krátkodobé útky. Proto pokud se podíváte na výkaz ročních úteků z různých zařízení, může být číslo až hrozivé, ale tato čísla počítají jak krátkodobé útky, kdy klient ráno uteče ze zařízení a večer je buď zadržen policií nebo se sám vrátí, tak klienty, kteří se na útěku zdržují měsíce a někteří i roky.

Respondent č. 5 uvádí: *„Útekovost se u nás výrazně snížila, jsou tu ale i chroničtí útekáři. Jeden třeba uteče i na dva až tři měsíce, jeden uteče ráno, večer ho najdou a za pár dní uteče nanovo. Za jeden měsíc utečou jedno až dvě děti. Úplně snadné to není, klient využívá aktuálních okolností.“*

Pokud bychom měli shrnout odpovědi respondentů na tuto otázku, tak nám z výsledku vychází, že utéct v dnešní době ze zařízení není vůbec těžké. Chlapci k tomu využívají legální cesty, a to jsou například dovolené nebo vycházky. Četnost útěku se liší vždy konkrétně od dítěte a jeho primárních potřeb nebo reakcí na jeho životní situaci.

3. DÉLKA ÚTĚKŮ Z VÚ

V případě, kdy chlapci udělají první krok a utečou z výchovného zařízení, snaží se skrývat u svých příbuzných, kamarádů, někteří se dokonce pohybují na ulici mezi závadovou společností. Každý individuálně koná na tomto útěku jinou činností. Někteří chlapci si jsou schopni najít brigádu nebo práci a dlouhodobě o nich není slyšet. Někteří se pohybují na ulici, páchají trestnou činností, při které odcizují a následně prodávají věci za účelem nákupu omamných a psychotropních látek. Tuto variantu potvrzují i respondenti v rámci rozhovorů, Respondent č. 7: *„Je to individuální, někteří utečou, najdou si brigádu a jsou pryč i půl roku, než je najdou. Někteří zase hned něco vykradou, páchají trestnou činností a ti jsou policií chyceni do pár dní. Jsou i tací, kteří si jen odběhnou zakouřit trávu.“*

Dále se dozvídám, že někteří z klientů ústavní výchovy utíkají na velmi krátkou dobu jen aby měli možnost užít například THC.

Je tedy zřejmé, že každý útek je individuální a rozlišujeme jej na krátkodobý a dlouhodobý. Za krátkodobý útek je považován ten, v případě kterého se chlapec vrátí ještě

tentýž den nebo do pár dní, kdy je například zadržen policií. Dlouhodobé útky reprezentují dobu, která se počítá v týdnech nebo měsících. Jeden z respondentů uvádí, že v jejich zařízení jsou útky spíše dlouhodobé, respondent č. 3: „*Spíše dlouhodobější. Když utečou, tak se snaží, dokud je nechytanou. Snaží se být neviditelní, ať už se jedná o ty, kteří jdou za přítelkyní nebo za drogou.*“

Autor práce uvádí, že tato statistika je skutečně různorodá v každém ústavu. Někteří mají chlapce, kteří jsou dlouhodobě na útěku a taktéž ty, kteří se dopouští útěku často a jsou do zařízení navraceni. Lze tedy konstatovat, že se chlapci dopouští obou typů útěků, je to velmi individuální záležitost. Zároveň se ale dozvídám, že jsou klienti, kteří na útěku vykonávají pracovní činnost a mají snahu se začlenit do společnosti. Na druhou stránku jsou tu chlapci, kteří využívají útěk ke konzumaci drog.

4. ZPŮSOBY ÚTĚKŮ Z VÚ

Zde informace navazují na předchozí otázky a podrobněji se zabývají, jaké jsou nejčastější možnosti útěku ze zařízení. Respondent č. 2 uvádí: „*Nejčastěji se nevrací z vycházky, je to nejjednodušší způsob.*“ Tvrzení podporuje i respondent č. 4: „*Nenávrat z individuální vycházky, nenávrat z dovolenky, útky ze dvora školského zařízení překonáním zábrany (brána, plot...), útky v rámci společné činnosti mimo školské zařízení.*“ Z výše uvedených skutečností již víme, že klienti nejčastěji utíkají ze samostatných vycházek nebo se nevrací z dovolenek.

Další způsob, který zmiňoval autor práce, je útěk z areálu výchovného ústavu, kdy klienti bez větších problémů překonají bránu nebo plot okolo zařízení. Mnohdy nejsou ale budovy tímto typem zabezpečení již vybaveny a útěk tak není nesnadnou záležitostí.

Vyvstává zde otázka, proč útěku nezabrání vychovatel? Autor práce uvádí, že zadržet dítě na útěku nebo mu fyzicky zabránit dnes není možné. Vychovatel totiž nemá pravomoc Policie České republiky a nesmí dítě omezit na osobní svobodě. V případě, že by měl vychovatel tendenci dítě fyzicky zastavit, může dojít ke katastrofálním následkům, kdy při útěku chlapec může skočit pod auto, v návalu strachu uklouznout nebo v případě ochoty se bránit dojít k fyzické újmě na obou stranách. V situaci, kdy vychovatel má na starost více chlapců najednou a jeden z nich se rozhodne utéct, nemůže následně tuto zbylou skupinu opustit a pronásledovat chlapce, který utíká. K zabránění útěku může docházet pouze v preventivní činnosti nebo duchapřítomné reakci vychovatele, která dítě přesvědčí, aby si útěk rozmyslel a pracoval nadále s tímto zjištěním.

Máme tu ale ještě jeden ze zajímavých způsobů útěku. Respondent č. 1 uvedl: „*Během odpolední činnosti, když jsou v péči vychovatelů, nebo v noci.*“ Dozvídáme se, že děti jsou ochotny utéct i pod rouškou tmy a relativního klidu na budově. Jak k těmto útekům dochází? Z pohledu autora i výpovědí respondentů je to z nedbalosti nočních vychovatelů, kteří například usnou a chlapci tak využijí situaci k útěku. Nebo provádějí kontrolu pokojů v pravidelném rytmu a chlapec tak ví, jak dlouhý má časový úsek na to, aby otevřel okno nebo překonal nějakou překážku v zařízení, než proběhne další kontrola.

Zjistili jsme tedy z výpovědí respondentů a názoru autora, že děti nejčastěji utíkají z výchovného zařízení v době, kdy samovolně opustí ústav v rámci vycházky či dovolenky, ale taktéž využívají stávající situaci a jsou schopny utéct přímo z areálu nebo ze společné akce mimo něj.

Útěk přímo z budovy mnohdy také bývá způsoben nepozorností vychovatelů nebo zanedbáním pracovních povinností či pro děti mnohdy až čitelnou pravidelností kontrol nočních vychovatelů. Také jsme došli k zjištění, že vychovatelé nemají mnohdy dostatečné prostředky k tomu, aby dítěti zabránili v tomto útěku.

5. DŮVODY ÚTĚKŮ Z VÚ

Jaké nejčastější důvody vedou chlapce k útěku z výchovného ústavu? Respondent č. 2 vyslovil jako jeden z důvodů i nedávnou pandemickou situaci, která rozhodně do této tematiky zapadá. Respondent č. 2: „*Tenze, že jsou zavřeni, nejsou s rodinou a přáteli. U některých to může být z důvodu malé intenzity dojíždění za rodinou, protože ho rodina nechce. V současné době, kdy nemohou na kroužky, sportovat, na výlety a jsou stále zavřeni, je to pro ně náročnější a složitější. Jinak to je hlavně svázanost, omezení, daný režim...Třeba ti, co nemají kontakt s rodinou a nedostanou se k ní nebo o ně rodina nejeví zájem, tak je jasné, že ti kluci utečou. Je těžké se dívat na ostatní, jak jezdí za rodinou. Takhle mají díky útěku kontakt s okolním světem.*“

Z primárních důvodů zůstává trávení času se svou rodinou a přáteli, což je v období dospívání dítěte pochopitelné. Chlapci jsou v ústavech vystaveni neznámému a pro ně rizikovému prostředí minimálně do té doby než zjistí, jak ústav skutečně funguje, a svěří svou důvěru do rukou vychovatele. Dle autora práce jedním z důvodů útěku ze zařízení může být i negativní motivace při pochybení na dovolené či samostatné vycházce, což potvrzuje i respondent č. 3: „*Většinou mají přítelkyně a nechce se jim od nich vracet. Z ústavu utíkají spíš domů, protože se jinak z ústavu nedostanou, jelikož když se*

z dovolenky nevrátí nebo se vrátí pozitivní na drogy, tak máme dohodu s kurátorem i s rodiči, že nedostanou měsíc dovolenou domů z výchovných důvodů. Klient jedná zkratovitě, protože chce domů za rodinou, ale pak se vrátí sám.“ Zde dochází k odebrání dovolené nebo vycházky, kterou klienti vnímají jako jeden z prostředků motivace, proč setrvat v ústavu a v pohovorech po útěku je uvedena v drtivé většině chlapců.

Ani trest za útěk není pro chlapce motivujícím prostředkem a dle Miovského (2010, s. 36) *„vnímání vlastní sebehodnoty motivuje jedince k takovému jednání, které mu jeho sebehodnotu nenaruší. Jinými slovy, mohli být jeho sebehodnota v důsledku nějakého chování narušena (např. trest, ponižení), bude se snažit takovému chování vyhnout“*.

Klienti jsou si vědomi faktu, že pokud užijí na dovolené nebo vycházce omamné či psychotropní látky, nemine je postih ve formě zrušené vycházky nebo dovolenky. A proto se často dopouští dalšího útěku, protože už nemají víc co ztratit a chtějí se takové reakce ze strany ústavu vyhnout.

Různorodost útěku z jednotlivých zařízení je opravdu velká, někteří utíkají dle respondenta č. 4 z důvodu: *„Získání psychotropních látek a s tím související drogová závislost většiny útekářů.“* Zde autor poukazuje na problematičnost stigmatizace a pojem „útekář“ může dítě vnímat jako negativní označení, které s ním putuje i do dalšího zařízení nebo v případě nového kolektivu může být ze strany vychovatele přístup liknavější, protože vnímá dítě jako toho „útekáře“.

Jedním z uvedených důvodů ze strany dotazovaných je dle 1. respondenta: *„Antisympatie s hlavním vychovatelem nebo jakoukoliv osobností. Dalším důvodem mohou být nátlaky ostatních klientů, šikana, touha po domově (přítelkyni), abstinenční příznaky...“* Antisympatie s vedoucím vychovatelem nebo vychovatelem na skupině. I takové situace mohou nastat, kdy ze strany vychovatele může být vůči dítěti postupováno nespravedlivě a pokud vedoucí vychovatel takové jednání přehlíží, tak i on se stává v očích dítěte tím negativním faktorem, který ve správný čas nezakročí. Je nutné pochopitelně zmínit, že často spravedlivé úkony v rámci zákonných postupů, kdy je dítěti uděleno výchovné opatření, je skoro vždy vnímáno ze strany klientů negativně i přesto, že si své pochybení uvědomují.

Další uvedený důvod může být jedním z hlavních a traumatizujících do budoucnosti klienta, a to nátlak okolí a šikana. Pro dítě je nesnesitelné sdílet stejné prostory s agresorem nebo agresory a raději volí útěk ze zařízení. Mnohdy se může jednat o šikanu nepodchycenou ze strany pedagogického personálu, a tak se útěku může dopustit i doposud bezproblémové

dítě. Důvodů, proč klienti z výchovných zařízení utíkají, je opravdu spousta a mnohdy se liší individuální osobností dítěte a aktuální situací, které je dítě vystaveno. Zjistili jsme, že dítě utíká za rodinou, přítelkyní nebo přáteli. Je pro něj negativním trestem, pokud za své pochybení nesmí na nějakou dobu svou rodinu vidat.

Dalším z důvodů může být touha po droze nebo stigmatizace jeho osoby.

Důležitým faktorem může být šikana, která je opravdu problémem ve všech školských zařízeních a netýká se jen těch ústavních.

Dozvěděl jsem se, že i vzájemné antisympatie mezi pedagogickým personálem a klienty mohou vést k útěku ze zařízení.

6. VLIV OSOBNOSTI VYCHOVATELE NA ÚTĚKY Z VÝCHOVNÝCH ÚSTAVŮ

V další otázce jsme se respondentů ptali, jestli skutečně osobnost pedagogického pracovníka může v rámci individuálního přístupu vést k útěku chlapce, nebo naopak tento pedagog může na dítě působit jiným dojmem, než jeho kolega a rozmluví tak chlapci jeho případnou myšlenku utéct ze zařízení. Odpovědi pedagogů byly více než zajímavé a všichni se shodli na tom, že konkrétní vychovatel může navodit situaci na oddělení takovou, že se dítě kvůli němu rozhodne utéct. Respondent při otázce odpověděl a vyslovil i jméno svého kolegy, které nebude v tomto výzkumu zveřejněno. Respondent č. 1: „*vychovatel určitě může ovlivnit útěk dítěte. Zejména nejmenovaný kolega z důvodu jeho působení na dítě.*“

Další respondent uvedl obdobnou odpověď, respondent č. 8: „*Charakter vychovatele má zajisté vliv na děti. U nás utíkají děti jen, když je na službě jeden konkrétní vychovatel, se kterým mají často problémy.*“ Konkrétní profil vychovatele tedy může vést k útěku dítěte. Můžou to být vzájemné antipatie z minulosti nebo jiných důvodů. Důvodem ale nemusí být pouze špatný profil vychovatele, který na dítě působí špatným dojmem, ale může to být slabá povaha nebo liknavější přístup. U takových dětí vycítí, že si mohou více dovolit a je pro ně tak snazší například realizovat plán svého útěku. Dozvěděl jsem se, že osobnost vychovatele může být důvodem pro chlapcův útěk ze zařízení, a to ať z důvodu negativního vnímání ze strany dítěte a vzájemných antipatií, ale i přístupu pedagogického pracovníka.

7. HLEDÁNÍ A NÁVRATY Z ÚTĚKŮ Z VÝCHOVNÝCH ÚSTAVŮ

Při rozhovoru s respondenty bylo více než patrné, že postupují ve věci nahlášení útěku obdobně jako všechna zařízení. V případě, kdy je zjištěno, že je dítě na útěku, je informována Policie České republiky telefonicky a následně je pak e-mailem zaslána dokumentace dítěte,

kteřá obsahuje čas útěku, popis chlapce, v jakém oblečení utekl, jak utekl, informace o rodičích apod. Nadále je vyzooměn vedoucí pracovník a zákonný zástupce chlapce. Další postup při pátrání je už nadále v rukou policie. Ústav jako takový nemá jakoukoliv pravomoc do tohoto pátrání zasahovat a ani se tak neděje. Ani v případě, kdy se dítě objeví doma a rodič volá do výchovného ústavu, aby si pro chlapce přijeli, není možné takovýmto způsobem jednat a rodič je povinen skutečnost oznámit policii nebo dítě přivést do ústavu. Více než samotný způsob toho, jak se dítě nahlašuje, je pro nás podstatné, co se děje po návratu z útěku.

Respondent č. 6 sděluje: „*Pokud dítě uteče, nahlásí se tato skutečnost policii a oznámí se rodině. Po návratu více individuální přístup, pohovory, aktivity, dohled. Jedinec je pod dohledem vychovatele a bez dovolenky. Náš přístup je pak stejný, jen délka výchovných opatření je jiná, jinak je náš přístup stejný. Režim má pak stejný jako ostatní, jen je více hlídáno, ale nemá stejně dlouhé osobní volno, má více pracovních povinností.*“ Klíčovou informací tedy je, že je k chlapci po návratu z útěku více individuálně přistupováno, provádí se s ním pohovory a aktivity a přístup ze strany vychovatelů je v rámci režimu stejný. Na druhou stranu je zde vykázána negativní motivace v podobě zrušení vycházek, které pro chlapce bývají klíčové v rámci motivace a je mu sníženo osobní volno. Tudíž je nucen více spolupracovat než ostatní.

Autor práce tento přístup nepovažuje za zcela vyhovující a krácení osobního volna a přidání práce navíc nepovažuje za správný přístup k dítěti po útěku. I respondent č. 7 odpovídá obdobným způsobem: „*Vrací se i sami. Udělá se mu test na drogy, na covid, musí se svléknout do spodního prádla a je prohlédnut, kvůli kožním nemocem, poraněním, modřinám. Vše se zapisuje. Dostane ústavní věci na sebe. Rozmlouvá se s ním. Pak je sankcionován tím, že má větší pracovní vytížení, je bez volných vycházek, nesmí jet domů.*“

Dozvídám se fakt, že děti se do zařízení vrací i ze své vůle, a nejen po zadržení policií. Po návratu je pochopitelně testován na drogy, čemuž je dítě povinno se podrobit dle zákona na pokyn ředitele zařízení. Je také svléknut do spodního prádla před pedagogickým personálem.

Zde autor práce opět vidí problém, že v tomto případě je dítě vystaveno určitému ponížení ve formě svlékání a že by tento akt měl být v rukou lékařů při podezření, že dítě mohlo být fyzicky či psychicky na útěku napadnuto. Opět je zde aplikován systém, při kterém jsou dítěti zakázány volné vycházky, přidána pracovní činnost a je mu znemožněno odjet domů.

V souhrnu rozhovorů s respondenty vidíme, že práce s dítětem po návratu do zařízení je vesměs obdobná ve všech zařízeních. Dítě je zařazeno do určitého typu kázeňského režimu a je mu přidána pracovní činnost, sníženo osobní volno a je nad ním vykonáván zvýšený dohled.

Autor práce tento přístup nepovažuje za zcela správný a motivující, naopak vede k frustraci dítěte, které hledá cesty, jak z toho co nejdříve ven. Pozitivní věci jsou pochopitelně pohovory, individuální přístup a snaha o pochopení problému. Je zde absence práce s dítětem, které třeba uteklo poprvé a vedly ho k tomu jiné okolnosti. Individuální přístup k dítěti by měl být i v rámci režimových opatření a nelze je aplikovat vždy stejně.

8. VLIV OMAMNÉ A PSYCHOTROPNÍ LÁTKY PŘI NÁVRATU Z ÚTĚKU DO VÚ

Při této otázce bylo ústředním tématem, jak často děti konzumují na útěku omamné a psychotropní látky. Ve velké míře se většina respondentů shodla, že více jak 70 až 80 procent dětí se vrací z útěku pod vlivem OPL. Respondent č. 8 uvádí: *„Z 80 % dětí na útěku se vrací pod vlivem pervitinu či marihuany samozřejmě i alkoholu. Když jsou pozitivní, tak po návratu většinou spí. Ale když se probudí, uvědomí si, kde jsou: Pak jsou agresivní. Proto je nutné je dát do izolace, aby nikomu neublížili.“* Respondent č. 9 říká: *„Ano, tipuji to tak na 80 % případů, kdy se vrací a jsou sjetí nebo opilí.“* Dítě po návratu z útěku a pod vlivem OPL bývá zpravidla umístěno na izolaci tak, aby v rámci agrese nebylo nebezpečné svému okolí. Zde autor uvádí, že dle zákona č. 109/2002 Sb. je nutné nezapomenout dodržet veškerá pravidla stanovená pro izolační místnost, kde např. dítě nesmí být déle jak 48 hodin a nepřetržitě maximálně 6 hodin. A je mu poskytnuta pomoc ze strany terapeuta či psychologa.

Nejčastěji užívanou drogou je THC následována tvrdými drogami, jako je heroin nebo pervitin. Autor práce uvádí, že tvrdé drogy užívají hlavně chlapci, kteří se dopouští útěků krátkodobých. Důvod krátkodobého útěku je vliv těchto tvrdých drog na chlapcovo jednání, kdy přestává být tak ostražitý a je pro policii výraznějším člověkem v davu, protože se chová neobvykle, vykazuje požití drog. Nebo je užil takovým způsobem, že se povaluje někde na ulici. Děti se tak do ústavu po útěku vracejí ve většině případů pod vlivem OPL. Je zde ale možnost nějakého preventivního kroku? Pokud dítě chce užívat drogy, je složité mu v tom zabránit, pokud jej nemáte pod přímým dohledem. Dnes sehnat drogy není velkým problémem. *„Chování má také zdravotní aspekty, například dítě si vědomě či nevědomě*

poškozuje zdraví užíváním návykových látek, nezdravými stravovacími návyky apod“ (Jessor, 1991).

Z otázky a následných odpovědí vyplývá, že převážná část chlapců se vrací pod vlivem nějaké drogy, která má vliv na jejich chování. Jsou buď velmi unavení nebo naopak vykazují známky agresivity a jsou v mnoha případech odtrženi od zbylé skupiny po dobu vlivu drog na jeho úsudek.

Skutečně může být určitá část chlapců, která si neuvědomuje, jak moc drogy negativně působí na jejich zdraví. Další část to určitě ví, ale je za hranicí toho, kdy si nedokážou samy pomoci. Dle autora práce je nutné chlapce seznamovat s jednotlivými následky užívání drog v rámci reedukačních programů. Uskutečnit pohovory s lidmi, kteří procházeli obdobnou zkušeností. U chlapců, kteří jsou již za hranicí, ze které se těžko odchází, je v dnešní době nutná pomoc ze strany adiktologických ordinací. Ty se v posledních letech rozrůstají.

9. PREVENCE ÚTĚKŮ Z VÝCHOVNÝCH ÚSTAVŮ

Nejdůležitějším tématem a velmi zajímavou otázkou je preventivní činnost ze strany výchovného zařízení nebo vychovatelů tak, aby útěku v rámci zákonných postupů dokázali zabránit. Jak již bylo uvedeno z úst jednoho respondenta, že kdo chce, tak z chlapců uteče. Je pro nás ale velmi důležité, jaký je postup, pokud je zjištěno, že chlapec chce utéct nebo se útěku již dopustil. A jak s ním po návratu pracovat tak, aby neutekl znovu.

Základním kamenem v rámci preventivní činnosti je jistě komunikace s chlapci. Poznat je osobně, zajímat se o jejich život a řešit s nimi jejich problémy. Miovský (2010, s. 95) ve své knize zmiňuje, že *„prevenci v ústavních zařízeních je nutné rozlišit podle stupně rizikovitosti chování dětí“*. Rizikovost možného útěku v ústavních zařízeních je velmi vysoká. V republice neexistuje ústav, který by se nepotýkal s problematikou útěků klientů ze zařízení. Je nutné tedy s tímto faktem pracovat. Při položené otázce se respondenti ne vždy úplně shodli na tom, co je důležitým preventivním faktorem. Vychovatelé, kteří v ústavu pracují už mnoho let, paradoxně zastávají nejtvrďší přístup a silné preventivní opatření ve formách fyzických zábran a tvrdých postihů, zatímco ti mladší a méně zkušení vidí tuto skutečnost v liberálnějším přístupu ke klientům.

Respondent č. 4 uvádí na otázku, jaké jsou možnosti v rámci prevence, tuto odpověď: *„Velice složité. Pokud chlapec je opakovaně za své asociální projevy chování kázeňsky trestán – bývá apatický a frustrován bez zájmu o další „nápravu“, často nepomáhá ani „dobré slovo“ a terapeutické skupiny pouze výjimečně. Zvýšení zabezpečení objektu „naráží“*

na výtky ze strany „ochránců práv dětí“. Přes všechna možná opatření chlapci VŽDY najdou možnost, jak utéct. Nelze je neustále „držet“ pouze v hlavní budově, není dovoleno ani fyzicky bránit chlapci při pokusu o útěk.“

Zjišťujeme, že kázeňské tresty jako preventivní opatření pro chlapce v nich vzbuzují frustraci a tím odmítají dále spolupracovat. Možnosti dostat se mimo zdi ústavu jsou pro ně velice motivující.

Nadále jedním z preventivních opatření je navrhováno zvyšování zabezpečení objektu, to ale naráží na výtky ze stran ochránců práv a není tak v dnešní době přijatelnou variantou.

Respondent č. 1 uvádí v reakci na stejnou otázku vysvětlení preventivních opatření v jejich zařízení: *„U dveří místo klik jsou koule, prevence uzamčených prostor, osobní příklad, péče, motivace, strašení, ztráta výsad, obrácená motivace. Dáme dítěti důvod, aby neutekl.“* Na jedné straně je tu snaha o zastrašení chlapců formou ztráty výsad, které v ústavu mají jako povolené vycházky nebo dovolenky. Dítě je tedy motivováno negativním způsobem, což autor považuje v dnešní době za nepedagogický přístup, při kterém vlastně dochází k nátlaku na dítě, které může hledat krajní a zkratkovité řešení.

Další z respondentů uvádí, že jedním z opatření jsou pohovory. Respondent č. 7 uvádí: *“Pohovory. Musíme znát jejich problémy, snažíme se, aby se nám klienti svěřovali. Chceme jejich problémy řešit. Zamykáme budovu, hlídáme, aby klienti u sebe neměli peníze. Na vycházce by neměli mít ani telefon. Informujeme i následující směnu o tom, že máme podezření. Klienti jsou více nervózní, straní se.“*

V tomto zařízení považují za důležitý prvek pohovory s chlapci tak, aby znali jejich problémy a mohli tak s nimi nadále pracovat. Odpověď respondent nadále rozvádí ve smyslu toho, že se chlapce snaží držet pod zámkem a hlídají, aby děti neměly u sebe peníze ani mobilní telefon. Zde autor vidí problematiku a rozpor se zákonem. Dle zákona č. 109/2002 Sb. *„má dítě právo na plné zaopatření“*, v němž je zahrnuto kapesné od státu a není tak možné dítěti upírat peníze. Není ani možné dětem odebírat osobní věci, které nejsou vyhodnoceny jako nebezpečné pro ostatní chlapce nebo pedagogický personál, jako jsou třeba mobilní telefony.

Autor práce vidí jako jednu z cest i práce s rodinou takovým způsobem, aby dítě bylo motivováno jezdit domů a rodiče o tyto návštěvy jevíli pozitivní zájem.

Respondent č. 2 podpírá tuto tezi svou odpovědí: *„Hlavní je možnost jezdit domů, aby měli dobré vztahy s rodinou a ona je chtěla je přijmout. Což my neovlivníme, ale můžeme navrhnout terapii. Pokud ti kluci jezdí domů a je s rodinou zdravý vztah, podporují ho, pak*

nemají klienti tak velké tendence k útěku... Aby jezdili domů, aby dodržovali pravidla a režim, snažíme se je zabavit, zpříjemnit jim pobyt různými aktivitami.“ Autor zde nevidí nereálné možnosti, jak pracovat s rodinou, ale v dnešní době je spousta zařízení personálně nedostatečně obsazená a čas, který by se dal věnovat konkrétním dětem a rodinám, je rozdělován mezi větší počet dětí a nelze tak uspokojit v potřebné kvalitě důležité potřeby dětí. Jedním z aspektů je zde uveden i atraktivní program pro chlapce. Je koncipován tak, aby je čas v zařízení bavil, nezatěžoval a neměli z nudy potřebu hledat zábavu mimo zařízení. V této otázce jsem se dozvěděl vcelku mnoho zajímavých preventivních opatření.

Negativní opatření v dnešní době považuje autor za krajní možnost a vidí cestu v lepší spolupráci s dětmi, mezi vychovateli a rodinou a nutností děti správně a pozitivně motivovat. Nelze dětem odebírat jejich osobní věci a doufat, že dítě neuteče ani jej strašit přísnými sankcemi. Je tedy důležité vést osobní pohovory s dítětem, hledat konkrétní problém, který na první pohled nemusí být vidět, spolupracovat s rodinou a zde hledat alternativy. Ne každá rodina chce dítě k sobě domů nebo je dítě, které nemá kam jít, protože zákonný zástupce již nežije, proto je potřeba hledat lidi v příbuzenském vztahu či možnosti pěstounské péče. Instalování fyzických zábran již v dnešní době není žádanou cestou.

10. NÁZOR RESPONDENTŮ NA ÚTĚKY Z VÝCHOVNÝCH ÚSTAVŮ

Důležitou součástí rozhovoru byla otázka, která se zaměřovala na samotný názor respondentů na problematiku útěku. V čem spatřují největší problém a jaký názor mají na legislativní úkony, které jsou v tomto procesu povoleny a měly by pedagogickým pracovníkům pomáhat. V rozhovorech s respondenty byla cítit určitá bezradnost, kterou pociťovali z legislativních procesů a necítili podporu ze strany státu, někdy i samotného zařízení. Respondent č.1: *„Já považuji celkově legislativu zaměřenou na výchovné prostředí za nedostatečnou, neaktualizovanou a bohužel značně stěžující práci pedagogů a vychovatelů, kdy naprosto slepě jsou bráněna práva dítěte, i když to dítě může být nebezpečné sobě, společnosti i nám.“* Respondent č. 9: *„Implementace tvrdších sankcí za útěky podpořená zákonem, posílení nočních směn, klidně i denních směn v problémových ústavech...“*

Postupně rozeberme myšlenku respondenta č. 1, kterou bychom dle autora měli rozebrat minimálně na dvě části. Nejprve neaktualizovanou a nedostatečnou legislativu, a to Zákon č. 109/2002 Sb., který kromě menších novel nedospěl velkému počtu změn za posledních pár let, a to i přes značný vývoj a nástup nové generace, reakce na aktuální palčivé

situace ve společnosti nebo moderní přístup k dětské výchově v institucionální péči. Zde se shoduje autor s respondentem. Zákon správně popisuje práva a povinnosti dítěte, ředitele zařízení, pedagogických pracovníků, ale ze strany kontrolních orgánů je zjevný nátlak na dodržování práv dítěte, což je pochopitelné a nutné, ale povinnosti dítěte jsou značně zveličovány nebo přehlíženy.

Spousta respondentů by přitvrdila v sankčním systému při potrestání dítěte. Zde je nutné dle autora i názoru jednoho z respondentů rozlišovat mezi dětmi, zda jde skutečně o dítě nebezpečné pro společnost, je agresivní, nespolupracující a prakticky není možné u něj najít pozitivní motivaci. Sankční systém by měl odlišovat děti, které sice v institucionální péči jsou, ale nikterak nevykazují vysoce závadové chování. Možnost aplikace při prvním pochybení by neměla být stejná jako systém trestu při opakovaném jednání.

Zmiňován je zde také nedostatečný sankční systém. V zákoně č. 109/2002 Sb. jsou definována pouze čtyři možná výchovná opatření, která lze dítěti nařídit. A to za prokázané porušení povinností vymezených tímto zákonem může být dítěti odňata výhoda udělená podle odstavce 3 (Zákon č. 109/2002 Sb.), to znamená, že v případě, kdy dítě v rámci kladného opatření získá nějakou výhodu, je mu následně opět odebrána v rámci opatření negativního. V případě, kdy chlapci povolíte například mimořádnou vycházku, můžete mu ji opět zase vzít. Autor práce tuto metodiku nepovažuje za zcela objektivní a správnou. Dalším výchovným opatřením je odejmutí trávení volného času mimo zařízení, tedy samostatné vycházky, která je ale jednou z největších motivací chlapců. V zákoně je pak uvedeno snížení kapesného, se kterým jsou ale spojeny tak složité administrativní úkony, že k tomuto kroku málokdy zařízení přistupuje. A nakonec zákazy návštěv přátel, protože zákon zde vyjímá rodiče a kompletně osoby blízké.

Je nutné podotknout, že do výchovného zařízení za chlapci jezdí přátelé opravdu výjimečně a potkávají se pouze na vycházkách. Z tohoto důvodu je opatření prakticky bezpředmětné.

Další věcí, která je z úst respondentů a autora práce důležitá, je posílení nočních i denních směn. Ústavy jsou v dnešní době skutečně naplněné a do zařízení se dostává opravdu široká škála dětí od agresorů po mentálně postižené, též po děti týrané v rodinách. Vychovatel ve skupině může mít maximálně osm dětí, což se vzhledem k naplněnosti zařízení a malého počtu zaměstnanců skutečně děje. Pak není možné efektivně pracovat s dětmi, pokud ve skupině jsou zároveň děti, které jsou agresivní nebo vykazují mentální postižení. S každým dítětem tak není možné individuálně pracovat v rámci velkých skupin.

Zajímavou myšlenku vyslovil i respondent č. 5: „*Větší opora v zákonu, co se týče trestání dětí. Lepší výběr vychovatelů, přístup by měl být laskavější, ale když se poruší pravidla, měl by následovat trest.*“

Lepší výběr zaměstnanců a spravedlivý přístup. Pokud se podíváme do dnešních zařízení, z velkých částí zde pracují lidé, kteří nesplňují vzdělání pro výkon této funkce nebo mají pouze to nejnižší možné vzdělání, které jim umožňuje pracovat v zařízení. Na druhou stránku vzdělání nemusí být nejlepší známkou a průpravou pro přístup k dítěti. Spousta lidí, kteří dosahují potřebného vzdělání v této oblasti a procházejí si náročnou fyzickou i psychickou prací, jsou zatěžováni administrativou, nejsou potřebně finančně ohodnoceni, odchází do sektorů, kde jsou lépe zaplacení a ředitelé jsou tak nuceni nabírat lidi, kteří nejsou kvalifikováni. Názor respondentů se v hlavních bodech prolíná. Shodují se, že by uvítali lepší legislativní uchopení jejich práce a možnosti lepších sankčních systémů u skutečně problémových dětí. Dále i autor práce uvádí, že je nutné věnovat dětem individuální péči, kterou ale není možné realizovat vzhledem k malému počtu pedagogických pracovníků nebo nedostatečně proškoleného či vzdělaného personálu.

11. NÁVRHY RESPONDENTŮ PRO ZKVALITNĚNÍ PRAXE

V poslední řadě bylo důležité zjistit od pedagogických zaměstnanců, kteří se mezi dětmi pohybují, jejich názor na to, co by se mělo zlepšit a jak. Respondenti tak sdělovali v rozhovorech své pohledy na zlepšení praktické práce s dětmi. Jedna z respondentek uvedla následující názor na věc, respondent č. 2: „*Útek bych apriori nevnímala jako špatnou věc rozlišovala bych, co je to za útek, jaká byla motivace k tomu útěku. Nejsilnější věc, kterou my jako kolektiv můžeme pro to dítě přinést, je netlačit, snažit se pochopit, vést rozhovor, se zjištěním, v jaké situaci to dítě je. Možná úteky v diagnostických ústavech, které jsou ve městě, nejsou tak časté jako na vesnici, kde jsou ty děti opravdu odloučeny od běžného života. Z pohledu legislativy nejsem schopna to posoudit, myslím si, že je to vždy o lidech a o vzájemné komunikaci.*“ Z tohoto názoru můžeme tedy usoudit, že je důležité skutečně s dětmi mluvit, hledat skutečný motiv útěku a následně se s ním snažit pracovat. Zjistit, v jaké situaci se dítě nachází a možná i pochopit, proč se dopouští pro ústav závadového chování. Je zde vyslovena i zajímavá teze, že ústavy, které jsou umístěny na vesnicích, tedy v odloučené lokalitě, mohou být pro dítě těžší z hlediska snášenlivosti.

V zařízeních, které jsou ale umístěné přímo v centrech, naopak kolegové sdělovali, že děti mají sice přístup ke společnosti, o to snazší je pro ně získat přístup k omamným látkám,

kteřé pak užívají nebo se snaží pronést do výchovného zařízení. I v posledních zprávách ombudsmánů, jako doporučení pro MŠMT, je uvedené stěhování výchovných zařízení do městských lokalit. Po pohovorech s řediteli zařízení to ale nepovažují za šťastný krok, protože ti uvádějí, že chlapci, kteří jsou skutečně pro společnost nebezpeční, dopouštějí častěji přestupků a lidé z okolí se bojí procházet okolím ústavu. Dalším názorem přispěl respondent č. 3: „*I když jsme školské zařízení, jsou klienti omezeni na svých právech. Bohužel když je poruší, nic se jim nestane. Byť je stát na oněch právech omezil, za jejich porušení není žádná sankce. Chybí komunikace na úrovni. Co bychom měli dělat, aby děti neutíkaly. MŠMT s těmito zařízeními absolutně nekomunikuje a nejeví zájem o komunikaci. Když klient něco rozbije, nic neplatí, platíme to my, stát. Zodpovědnost těch dětí je nulová. Základem je prevence. Bohužel chování těch klientů je v afektu a nepředvídatelné. Měl by být větší zájem a lepší komunikace ze strany Ministerstva školství, ombudsmana, ale i ze strany státní zástupkyně. Dozorová prokurátorka hájí samozřejmě klienty, ale mělo by to být nestranné a hájit i kolegy. Toto konkrétně zde nefunguje.*“ Tento respondent uvedl, že ze strany MŠMT velice vážne komunikace a nemá zájem pracovat s problémy a situací, která v zařizování někdy panuje. Autor práce uvádí, že z vlastní zkušenosti musí souhlasit, že komunikace a spolupráce s MŠMT je opravdu žalostná. Vychovatel nadále uvádí, že i ze stran dozorových a kontrolních orgánů není součinnost ideální a vychovatelé ze strany těchto subjektů necítí žádnou podporu. Zde tedy zjišťujeme, že jedním z důležitých preventivních kroků, jak lépe pracovat s dětmi v otázkách útěků, musí být komunikace, práce s problémy dětí. Dále je zde vyslovena myšlenka, že práce vychovatelů je občas bezradná, protože necítí podporu a komunikaci ze strany ministerstva a dozorčích orgánů. Stejně jako v předchozích případech i zde se odvolávají pedagogičtí pracovníci na silnější možnost postihů u dětí, u kterých je to skutečně potřebné. V této oblasti se u respondentů nejčastěji objevovaly návrhy na znovuzavedení omřížování oken, tvrdší postihy za útoky a lepší oporu v zákoně. Tyto návrhy jsou ovšem kontraproduktivní k tomu, aby docházelo ke změně myšlení a jednání těchto dětí. Jistě by jejich psychice neprospělo, pokud by se již v tomto nedospělém věku pohybovaly v zamřížovaných objektech, v silně depresivních prostorách nebo pod trvalým dohledem kamerového systému. Větší potenciál ke změně u těchto dětí vidíme v pozitivní motivaci, posílení kladných hodnot, nabízení variant k trávení volného času.

Tyto klienti musí mít pocit, že nad nimi všichni ještě nezlomili hůl a mají stále před sebou budoucnost, kterou mohou sami ovlivnit.

3.3 Shrnutí a interpretace výsledků výzkumného šetření

V této kapitole shrnuji nejdůležitější zjištění mého výzkumného šetření a představuji je ve vazbě na výzkumné otázky formulované v kapitole 3.2. Uvedená zjištění zároveň interpretuji a komparuji s dalšími odbornými zdroji.

V individuálních případech může být útěk dítěte z výchovného zařízení nebezpečné pro společnost. Je nutné ale jednotlivě posuzovat každé dítě a k tomu posléze i tak přistupovat. Chlapci utíkají z různých důvodů a jen určitá část z nich může nebo je nebezpečná svému okolí. To potvrzuje ve své knize i Miovský (2010), ve které popisuje, že část dětí, která byla z rozhodnutí soudu umístěna do ústavní péče, splňuje svým chováním samotnou skutkovou podstatu trestných činů, kdy nevhodné chování může být nebezpečné pro okolí i pro ně samotné. Je tedy důležité posuzovat individuálně jednotlivé chlapce i samotné útky. Tím, že většina respondentů uvedla, že útky dětí z VÚ jsou společensky nebezpečné, můžeme usuzovat jednu zásadní věc, a to, že tito respondenti vidí některé své klienty jako nebezpečné osoby, jejichž pobyt mimo ústav je rizikem pro celou společnost. Často jsou na útěcích páčány drobné krádeže k zajištění obživy, méně časté jsou například vloupání do objektů za účelem přespání. Jistě bychom našly i děti, které na útěku spáchaly násilnou trestnou činnost, ale jejich četnost není vzhledem k množství realizovaných úteků zásadní. Náhled respondentů na společenskou nebezpečnost ukazuje na určitou míru schematického a šablonovitého pohledu na tyto děti.

Obtížnost úteků z VÚ je nízká. Četnost úteků se rozlišuje od konkrétního typu zařízení, individuality dítěte a situace v ústavu. Ale pro chlapce není problémem ze zařízení utéct, využívají k tomu převážně možnost, kdy se pohybují samovolně mimo výchovný ústav. Děti v ústavní péči, tedy ve výchovných ústavech, ze kterých chlapci utíkají, spadají pod gesci ministerstva školství a není tak možné k chlapcům přistupovat jako ve výkonu trestu i v případě, kdy je nařízena ochranná výchova. Je nežádoucí zabezpečovat okna pro případ možnosti útěku chlapce z budovy, instalovat bezpečnostní prvky, které znemožňují svobodně odejít z místnosti, kde se chlapec necítí dobře. Kamery, které nelze dle Zákona č. 109/2002 Sb. používat pro kontrolu pohybu dětí, nejsou žádanou formou i přesto, že jsou dle respondentů potřebnou prevencí. Vzhledem k absenci mříží a zabezpečovacích systémů je skutečně jedinou osobou, která může útěku dítěte z VÚ zabránit, většinou vychovatel. Četnost úteků pak odpovídá personální nedostatečnosti v ústavech a z toho plynoucí zvýšení možnosti úteků dětí.

Nejčastěji je útěk realizován v rámci samostatné vycházky nebo nenávratu dítěte z dovolené u rodičů. Dozvídáme se, že chlapec v rámci plnění svých povinností a nároku na samostatnou vycházku získává možnost a prostor odejít ze zařízení bez dozoru, kamkoliv bude chtít. Pro chlapce, kteří se útěku dopouštějí častěji, je to určitý časový úsek, kdy se mohou pohybovat ve společnosti svobodně dle zákona a využívají ho jako náskok pro případný plánový útěk, kdy není vyhledáván policií. Další způsob je nevracení se z dovolenky u rodičů, což může mít příčin několik. Strach z návratu do zařízení, neochota opustit rodinu, stesk po osobách blízkých apod.

Dle autora práce je nutné pracovat se samotným problémem, proč chlapec utekl a snažit se porozumět jeho chování. Jistě by bylo zajímavé zaměřit se na sociální kontakty dítěte v ústavu. Asi málokteré dítě uteče z ústavu, aniž by se o tom nesvěřil svému kamarádovi (pokud neutíkají spolu). Vhodnými dotazy je možné zjistit nějaké podrobnosti o útěku a případně odvodit, kde je jeho pravděpodobný cíl. Pokud vychovatel s dítětem pravidelně komunikuje, jistě i tuší, jaké jsou jeho touhy a kde by se tedy mohlo na útěku pohybovat.

Důvody útěků dětí z VÚ jsou kontakt s rodinou, přítelkyní, pocit svobody, volnosti, snaha o získání OPL, antipatie k vychovatelům, tenze z pocitu, že je jedinec v uzavřeném prostoru a je tak omezen na svobodě. Deprivační vlivy na chlapce ve starých budovách, kde byly výchovné ústavy vždy budovány, působí obráceným dojmem, než by ústavní péče měla. Velké zámky, staré fary, městské vysoké budovy nejsou atraktivní vyhlídkou na příjemný život. „*Během pobytu v ústavních zařízeních působí na svěřence řada deprivačních vlivů*“ (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2010, s. 272). Jedním z nich je samotný interiér ústavu nebo umístění budov mimo město. Důležitým faktorem deprivace je také kolektiv chlapců, se kterými sdílí společné prostory, nevhodné nebo nátlakové chování ze strany silnějších jedinců, tedy šikana. Důvody jsou skutečně různorodé. Z pedagogického hlediska je ovšem zásadní s dítětem po návratu z útěku jeho důvody probrat a pokusit se do budoucna tento stimul eliminovat. Práce s osaměním, strachem z pobytu v ústavu nebo averze ke konkrétním osobám by měla být součástí pracovní náplně vychovatelů a dalších odborných zaměstnanců ústavu.

Délka útěků z VÚ je individuální. Odlišuje se individuálně u každého chlapce. Časový úsek útěku určuje aktuální rozpoložení dítěte a nutnosti uspokojení jeho potřeb. Pokud dítě utíká za drogou, jde mu primárně o získání finančního obnosu pro jejich koupi a následnou aplikaci. Takové útěky bývají krátkodobé. Chlapci, kteří utíkají za rodinou nebo přáteli, se

zdržují na útěku dlouhodobě a prozradí je většinou náhoda nebo špatná shoda okolností. I zde je nutné pracovat s každým dítětem individuálně a zjistit, zda několik dní mimo ústav bylo projevem potřeby změny nebo dobrodružství, nebo naopak několikaměsíční pobyt a skrývání se je součástí životního stylu a často je i podporováno rodinou dítěte jako snaha o boj se společností. Délka útěku často koresponduje s důvodem útěku. Čím delší doba na útěku, tím se snižuje možnost, že se dítě na pobyt v ústavu adaptuje a další pobyt bude probíhat bez negativních projevů.

Majoritním preventivním opatřením je snaha o komunikaci s klientem, zajištění dostatečného kontaktu s rodinou a s přáteli. V rámci prevence je důležité hledat příčinu, proč chlapci ze zařízení utíkají, protože odhalení problému v pozadí může přinést větší užitek než fyzická zábrana na oknech, která je jedním z návrhů ze strany respondentů. Dříve nebo později se dítě dostane opět mimo areál v rámci vycházky nebo dovolenky a bude svůj čin opakovat. Oddálení problému tak může vést k frustraci chlapců a prohlubování jejich traumat, se kterými se již často dostávají do ústavní péče. Bývají již od útlého dětství zanedbáváni, jak po psychické, tak po materiální stránce, což vede k narušení rozvoje osobnosti. „Častým projevem takto ohrožených dětí bývají příznaky psychické deprivace a narušení vývoje osobnosti, kdy je narušen kognitivní a emoční vývoj a schopnost dítěte navazovat hlubší sociální vztahy“ (Miovský, 2010, s. 94–95).

I v dnešní době jsou v některých zařízeních nadále přijímána materiální zabezpečení pro znemožnění útěku dítěte, jako například koule namísto klik, negativní motivace nebo zpřísnující se sankční systém. Především by mělo být pracováno preventivně s dětmi, s jejich myšlenkami na útěk. Rozebrat jejich důvody, pohnutky, ale i následky a skutečnosti, které z případného útěku plynou pro dítě do budoucna.

Všechna zařízení zapojená do našeho výzkumného šetření uplatňují shodný postup hlášení útěků v souladu s platnou legislativou. Individuální pátrací akce po klientech jsou omezeny na telefony nebo vytipování míst, kde by se jedinci na útěku mohli zdržovat. Tuto skutečnost je pak nutné hlásit policii. Po návratu dítěte do zařízení je dítěti zpravidla kromě omezení na samostatných vycházkách a jiných výhodách, poskytována stejná péče, servis a přístup, jako před útěkem. Jistě by bylo zajímavé zaměřit se i na sociální kontakty dítěte v ústavu. Asi málokteré dítě uteče z ústavu, aniž by se o tom zmínilo svému kamarádovi (pokud neutečou spolu). Vhodnými dotazy je možné zjistit nějaké podrobnosti o útěku a případně odvodit, kde je pravděpodobný cíl. Pokud vychovatel s dítětem pravidelně komunikuje, jistě i tuší, jaké jsou jeho touhy a kde by se tedy mohlo během útěku pohybovat.

Výzkumným šetřením bylo zjištěno, že více než 70 % dětí se do zařízení vrací pod vlivem omamných a psychotropních látek. Drogy mají značný vliv na jejich chování před i po útěku. Před útekem chlapci vykazují abstinenci drogy a je jedním z hlavních důvodů, proč chlapci z ústavu utíkají. Po návratu do zařízení, kdy jsou chlapci po aplikaci nějaké drogy, bývají buď agresivní nebo velmi utlumení. Rozdíl v chování určuje droga a stupeň užití. Při aplikaci tvrdých drog bývají chlapci značně agresivní jak vůči pedagogickým pracovníkům, tak případně vůči hlídce Policie České republiky, která je k situaci přivolána. Nejčastěji užívanou drogou v zařízení je marihuana. Užívanými tvrdými drogami tvrdé drogy jsou pervitin a heroin. Proto se zde nabízí možnost spolupráce s adiktologem, který se na problematiku drog zaměřuje. V knize primární prevence rizikového chování ve školství Miovský (2010, s. 95) podporuje tuto myšlenku, která navazuje na oficiální postoje MŠMT a to tím, že *„zejména oblast adiktologie si zaslouží pozornost, neboť klienti zařízení mají častou zkušenost s návykovými látkami již před umístěním do ústavního zařízení v podobě experimentování a užívání drog nebo mají za sebou trestnou činnost v souvislosti s drogovou kriminalitou“*. Problematika drog je velmi rozsáhlá a komplikovaná a nelze tedy navrhnout jednoduché řešení, aby k takto motivovaným útěkům nedocházelo. Zde by měl být silně zapojen etoped a případně adiktolog, kteří by měli se závislostí u dítěte odborně a cíleně pracovat. Pokud jsou spouštěčem útěku návykové látky, mělo by mít dítě vhodným přístupem zařazeno do svého vzdělávání prevenci relapsu a tím minimalizovat opakované brání návykových látek. Zde se jedná i o spolupráci několika odborných pracovníků a bohužel výsledky nemusí být vždy uspokojující.

V oblasti subjektivního názoru respondentů se nejčastěji pozastavují nad absencí dostatečné opory v legislativě, která by byla zároveň efektivní v praxi. Autor práce ve shodě s respondenty uvádí také lepší výběr zaměstnanců, kvalifikační předpoklady a zvýšený počet pedagogických pracovníků. MŠMT se v rámci prevence rizikového chování opírá o metodický pokyn z roku 2008 a požaduje vypracování minimálního preventivního programu v jednotlivých organizacích se zodpovědným pracovníkem. Zároveň ale Ministerstvo přiznává, že *„v současné době není vydefinován přesný a podrobný koncepční rámec preventivních opatření v celé šíři ve všech typech školských, ústavních zařízení, který by ošetřil tuto specifickou oblast v celém rozsahu“* (Miovský, 2010, s. 95).

Ministerstvo práce a sociálních věcí vidí cestu v oblasti snižování kapacit výchovných zařízení tak, aby zajistila individuální péči dítěti, když se tato zařízení budou starat o menší počet dětí. Autor práce ale vidí spíše cestu v navyšování pedagogických kapacit v zařízení

tak, aby o děti bylo lépe postaráno a mohl jim být věnován větší čas a prostor. Tím, že se sníží kapacita zařízení, se nesnižuje počet dětí v ústavní péči. Dle názoru autora se většina respondentů staví k útěkovosti dětí z VÚ tak, že se jedná o problém někoho jiného (legislativy, která je nedostatečná; vedení ústavu, které není schopné zajistit dostatečné personální obsazení směn; ale i dětí, které prostě nechtějí být v ústavu a nechat si pomoci). Bohužel z jejich strany není příliš cítit zapojení a pocit, že proti útěkům mohou oni, jako pedagogičtí pracovníci, preventivně působit.

Výzkumné šetření prokázalo, že osobnost vychovatele má vliv na útěkovost z konkrétního VÚ. Podrobněji se dozvídáme, že vychovatel má velmi často ve své moci či schopnosti dítě přesvědčit a pozitivně motivovat, aby neuteklo. Pokud jsou dodržovány vnitřní řády zařízení spojené s kvalitou pedagogického pracovníka, dá se u chlapců dosáhnout nečekaných výsledků. Je skutečně důležité, aby pedagog postupoval mimořádně citlivě a individuálně k dítěti, *„požadavek citlivosti a citovosti znamená pro pedagoga citlivost při práci s jednotlivci i skupinami hlavně v oblasti motivace. Nezbytná je ze stejného důvodu citlivost při volbě výchovných metod“* (Pávková, 2014, s. 25).

V případě, že někteří vychovatelé jsou důvodem k útěku z ústavu a pokud je vedením zařízení zjištěna tato informace, mělo by být s touto informací potřebně nakládáno. Pokud je někdo jako vychovatel dlouhodobě odmítán, může být důvodem například vyžadování kázně, což ostatní vychovatelé nepožadují (a zde je na místě řešení těchto laxních pracovníků) nebo naopak se může jednat o osobu, která svým chováním není příkladem pro tyto děti nebo je i svými požadavky šikanuje nebo ponižuje. Vždy se jedná o situaci určenou k řešení.

V této oblasti se u respondentů nejčastěji objevovaly návrhy na znovuzavedení omřížování oken, tvrdší postihy za útoky a lepší oporu v zákoně. Zmiňována je vzájemná komunikace s dětmi a práce s jejich osobními problémy. Podporu v tomto názoru vidíme i v tomto příkladu: *„Významnými nástroji v komunitním prostředí je léčivý smysl pro humor, strategie zvládání napětí a agrese, posilování tolerance k druhým, neobviňování, netrestání apod.“* (Šolčová, 2009) Z pedagogického hlediska není tento negativní postoj účinný. Vhodnější by byla jistě prevence útěků, pozitivní motivace při plnění nařízení vychovatelů a jiných odborných zaměstnanců nebo různé formy odměn při vhodném chování. Negativním přístupem není zajištěno, že se děti nebudou přestupků dopouštět, ale že se budou naopak pokoušet pravidla obejít a vyhnout se tak trestu nebo odebrání výhod.

3.4 Formulace doporučení pro zkvalitnění stávající praxe

Na základě údajů získaných výzkumným šetřením se nám podařilo mimo jiné získat názor respondentů k problematice útěkovosti z výchovných zařízení.

Nyní bude navrženo a podrobněji popsáno několik opatření, která vycházejí z odpovědí respondentů a pohledu autora práce, aby mohla v praxi vést ke zlepšení současného stavu.

1. ROZBOR MOTIVAČNÍCH ČINITELŮ ÚTĚKU

Po návratu z útěku by mělo být s dítětem po všech nezbytných náležitostech probráno, jaké byly důvody nebo spouštěcí podněty k útěku. Následně by mělo být s dítětem pracováno podle toho, zda se jednalo o první útěk nebo útěk několikrátý v pořadí. Důvody útěku by měly být identifikovány, pojmenovány a následně se pokusit o eliminaci. Pokud toto není možné, je nutné s dítětem pracovat po psychické, pedagogické a sociální stránce, aby například zvládalo pobyt v ústavu, smířilo se s ním, akceptovalo vzniklou situaci apod. Pokud se jednalo o útěk, u kterého můžeme předpokládat, že cílem nebylo páčání trestné činnosti, je nutné dále pracovat s pozitivní motivací ke změně chování.

2. NEODEBÍRÁNÍ SAMOSTATNÝCH VÝCHÁZEK ZA ÚTĚK

Vycházky jsou pro děti v zařízení jedním z největších motivačních prvků. Jsou pro ně důležité z hlediska trávení volného času mimo zařízení se svými přáteli, rodinou anebo přítelkyní. V případě, kdy se chlapec dopustí útěku, je mu tato výhoda odebrána a chlapec se delší dobu nemůže podívat za zdi areálu a tato situace je pro něj velmi frustrující. V rámci preventivní činnosti doporučuje výzkum netrestat chlapce za útěk odebráním samostatných vycházek.

3. POSÍLENÍ PEDAGOGICKÉHO PERSONÁLU A SNÍŽENÍ KAPACITY SKUPIN

Individuální přístup k dítěti je jedním z klíčových preventivních kroků k řešení problematiky útěku z výchovných zařízení. Tedy snaha o pochopení problému, věnování času a pochopení jeho problému. Dnešní zařízení jsou přeplněné dětmi, pedagogové mají velký počet dětí s různými typy problémů a není možné se individuálně věnovat jednomu nebo menšímu počtu chlapců tak, aby chlapci měli pocit, že se o ně někdo zajímá a nejsou na

své problémy sami. Posílení počtu pedagogů na skupinu a snížení kapacity skupin zajišťuje dostatečný čas na věnování se problematice chlapců. Také posílení počtu pedagogů na skupinu společně s kvalifikovaným personálem dává lepší možnost, jak pracovat s dítětem po útěku.

4. PREVENCE ÚTĚKŮ

S dětmi je nutné v míře a způsobem vhodným jejich věku a mentálnímu vývoji probrat případné následky útěků z ústavu a případné sankce nebo odebrání výhod, které by z takového chování plynuly. Vysvětlit dětem i finanční následky útěku i pro jejich rodiče, kdy se dopouštějí trestné činnosti. Prevence může být realizována individuálně, ale i ve skupinách, kdy se děti mohou svobodně vyjadřovat ke svým důvodům, které vidí jako nejčastější důvody k útěkům. Ostatní děti mají možnost se k důvodům svých kamarádů vyjádřit, dát jim protinázor, vysvětlit, proč by k útěku nemělo dojít. Prevencí útěku by mělo být prostředí, které děti neodsuzuje, a i jejich nevhodným názorům dává možnost, aby byly vyslyšeny.

5. VÝCHOVNĚ LÉČEBNÁ JEDNOTKA A ADIKTOLOG

Jedním z hlavních příčin, proč děti utíkají z výchovných ústavů, je absence drogy a snaha o její získání, na které navazuje například další trestná činnost. Proto je potřeba spolupracovat na úrovni výchovný ústav a adiktolog. Tedy kvalifikovaný profesionál pro chlapce, kteří svou drogovou závislost již nejsou schopni sami ovládat a pro útěk a získání drogy udělají cokoli. Ve výchovném ústavu je jednou z možností program výchovně léčebné jednotky, která by měla plnit funkci preventivního programu drogové závislosti chlapců.

6. STIGMATIZACE

Nálepka „útěkář“ může v dítěti vzbuzovat negativní pocity a také pocit bezradnosti, že se ze své pozice již nemůže dostat. Je svým okolím i personálem vnímán jako problémové dítě, které neustále utíká. Proto je důležité odstoupit dle autora od této určité stigmatizace dítěte a naopak přistupovat k němu bez předsudků tak, aby si neneslo tuto nálepku do života nebo do jiného zařízení. Frustrace z předsudků může vést k větší motivaci opět utéct ze zařízení. Jedním z prvků pozitivního přístupu je pracovat s dítětem stejně efektivně, cíleně a aktivně i přes to, že chlapec utekl ze zařízení poprvé nebo popáté. Fakt, že se dítě dopustilo více útěků, by neměl u pedagogů vzbuzovat dojem, že je nenapravitelné a snižovat snahu

následné další práce s dítětem. Tato liknavější snaha pak opět přináší určitou stigmatizaci dítěte.

7. KVALIFIKOVANĚJŠÍ PERSONÁL

Vzdělávání je základním kamenem u dětí i personálu výchovného ústavu. Je potřeba personál motivovat k sebevzdělávání a aplikaci získaných zkušeností v praxi. Lépe kvalifikovaný pracovník by měl zvládat nestandardní situace s dítětem a celkově přispět ke snížení problematiky útěků. Ze strany ředitele zařízení trvat na přijímání kvalifikovaných zaměstnanců s potřebnou vystudovanou problematikou. Lepší finanční ohodnocení těchto zaměstnanců by představovalo motivaci, proč v tomto odvětví setrvat a neodcházet do jiných oborů. V případě, kdy je zjištěno ze strany pedagoga negativní chování vůči dětem a aplikování špatného morálního vzoru, by měl by ředitel zařízení přistoupit k výměně na této pozici.

8. KOMUNIKACE S DÍTĚTEM A S RODINOU

Největší motivací pro dítě je možnost trávit svůj čas s rodinou, a to v rámci povolených dovolenek. Ve výchovných zařízeních je cílená pomoc zaměřena přímo na chlapce, ale není již tak silná a efektivní při komunikaci s rodinou. Některá rodina nemá motivaci své dítě přijmout opět doma, protože se mnohdy obává pokračujícího závadového chování. Pro děti je ale kontakt s matkou a rodinou důležitý a nezbytný. Výzkum považuje za důležité pracovat nejen s dítětem, ale i s rodinou v rámci společných schůzek, spolupráce a nastavení si společných motivačních prvků pro dítě i rodinu.

9. PREVENCE ŠIKANY

Tento důvod není nejčastějším důvodem k útěku, ale rozhodně nejzásadnějším a nejzávažnějším. Toto doporučení navazuje na zesílení počtu pedagogických pracovníků a snížení kapacity zařízení, protože zde dochází k lepšímu přístupu k dětem, většímu přehledu a nutné komunikaci s dítětem. Důslednost pedagogických pracovníků při plnění svých povinností je jednou z etap předcházení možného počátku šikany. Častější pohovory s etopedem, psychologem a vedoucím vychovatelem by měly cílit na zjištění stavu na oddělení a rozebírání emočního rozpoložení chlapce, zda nedochází k přehlížení šikany ze strany pedagogů nebo samotných chlapců. Vytvořit reálný pocit bezpečí pro děti, které se chtějí svěřit s problémy a strachem.

- a) Důslednost pedagogických pracovníků.
- b) Větší počet přítomných pedagogů na oddělení.
- c) Pohovory s kvalifikovaným personálem.
- d) Vzbudit opodstatněný dojem, že se dítě nemusí bát promluvit a bude ochráněno.

Závěr

Předložená práce si položila za cíl zmapovat problematiku prevence a řešení útěků v prostředí výchovných ústavů. V první části textu byla nejprve představena teoretická východiska získaná na základě studia odborné literatury a jiných zdrojů vztahujících se k danému tématu. V praktické části práce pak byly na základě stanoveného cíle práce formulovány jednotlivé výzkumné otázky. Představen byl i výzkumný soubor a jeho charakteristika. Pro naši výzkumnou činnost bylo zvoleno kvalitativní paradigma. Konkrétně se jednalo o použití metody polostrukturovaného rozhovoru na souboru všech tázaných respondentů působících na pozici pedagogického pracovníka nebo psychologa ve výchovném ústavu. Prostřednictvím zvolené metody se podařilo vytěžit data, která byla následně tříděna do jednotlivých skupin dle zaměření jednotlivých výzkumných otázek. Jednalo se o skupiny následujícího zaměření: *společenská nebezpečnost útěků z VÚ, obtížnost a četnost útěků z VÚ, délka útěků z VÚ, způsoby útěků z VÚ, důvody útěků z VÚ, vliv vychovatele na útky z VÚ, hledání a návraty dětí při útěcích z VÚ, vliv OPL při návratech z útěku z VÚ, prevence útěků z VÚ, osobní názor vychovatele na útky z VÚ, návrhy pro lepší praxi ve VÚ*. Odpovědi jednotlivých respondentů byly na základě těchto oblastí tříděny a zpracovány takovým způsobem, aby na jejich základě bylo možné formulovat konkrétní odpověď na danou výzkumnou otázku. Realizovanou vlastní výzkumnou činností se nakonec podařilo odpovědět na všechny výzkumné otázky, čímž se podařilo naplnit hlavní cíl práce, kterým bylo zmapovat problematiku prevence a řešení útěků v prostředí výchovných ústavů. Vzhledem k tomu, že se jednalo o kvalitativní výzkumnou strategii, nelze považovat získané výsledky za obecně platné, jelikož tyto zůstávají platné pouze pro daný výzkumný soubor respondentů.

Ze získaných dat byla následně formulována konkrétní řešení a návrhy pro zlepšení současné praxe, jako například rozbor motivačních činitelů útěku, prevence útěku, popření stigmatizace, lepší komunikace s dítětem a spolupráce s rodinou, prevence šikany nebo posílení pedagogického personálu. Zde narážíme na finanční náročnost implementace těchto opatření, kdy jejich realizace vyžaduje navýšení finančních zdrojů pro zařízení. V případě, že by se však tyto prostředky podařilo získat, dá se přepokládat, že by zavedení těchto opatření mělo pozitivní vliv na snížení útekovosti ze zařízení. Autor osobně však považuje za nejlépe realizovatelné opatření zavedení systému delších a častějších vycházek pro děti bez kázeňských problémů, které by tak motivovaly problémovější děti v zařízení a zároveň by nepředstavovaly zátěž po finanční stránce. Jednalo by se v podstatě o *win-win*

situaci, která by měla na celou situaci útěků z výchovných ústavů žádoucí vliv. Ve formulaci uvedených opatření pak autor spatřuje hlavní přínos této práce.

Seznam použité literatury

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, **2002**. ISBN 80-246-0139-7.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, **1999**. ISBN 80-7169-254-9.

GIDDENS, Anthony., *Sociologie*. Praha: Argo, **1999**. ISBN 80-7203-124-4.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, **2000**. ISBN 80-7178-303-X.

HOLÁ, Lenka; WESTPHALOVÁ, Lenka; KOVÁČOVÁ, Anna; SPÁČIL, Ondřej. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, **2014**. ISBN 978-80- 7502-0154

HUČÍKOVÁ, Alena; HUČÍK, Ján. *Deti, trochu iné, v školskej edukácii*. Košice: Prahu, **2011**. ISBN 978-80-89535-01-9.

HUDEČKOVÁ, Viera, ONDRUŠOVÁ, Zuzana, BRYNDZÁK, Pavel, POLÁCHOVÁ, Jana. **2017**. *Za dverami „polepšovne“: diagnostické a reedukačné centrá pre deti od 15 do 18 rokov na Slovensku – pracovné prostredie, motivácia a pracovná spokojnosť zamestnancov*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.

JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, **2004**. ISBN 80-7041-114-7.

JŮVA, Vladimír. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, **1994**. ISBN 80-901737-6-4.

KALLWASS, Angelika. *Syndrom vyhoření v práci a v osobním životě*. Praha: Portál, **2007**. ISBN 978-80-7367-299-7.

KAŠČÁKOVÁ, Natália. *Obranné mechanizmy: z psychoanalytického, etologického a evolučno- biologického aspektu*. Trenčín: Vydavateľstvo F, Pro mente sana s. r. o., **2007**. ISBN 80-88952-41-7.

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. Vydání osmé, v Portále sedmé. Praha: Portál, **2016**. ISBN 978-80-262-1147-1.

KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, **2001**. ISBN 80-7315-004-2.

KŘÍSTEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, **2017**. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-821-6.

LACA, Slavomír. *Výchova - rodina - hodnoty*. Brno: Institut mezioborových studií, **2013**. ISBN 978-80-87182-32-1.

LEVICKÁ, Jana. *Sociální práce s rodinou I*. Trnava: **2004**. ISBN 80-89074-93-6.

MALACH, Josef. *Teorie výchovy pro pedagogické studium*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, **2007**.

MAŘÁDEK, Vladimír., *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava: ing. Vavrla Pavel, Opava, **2000**. ISBN 80-23867-31-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, **2012**. ISBN 97880-262-0202-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, **1986**. ISBN 08-011-86.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 98 s. Praha: Portál, **1994**. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, **2014**. ISBN 978-80-262-0697-2

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, **2003**. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, Oldřich 2010, s. 272) *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*, Praha: portál **2005**. ISBN 80-7367-002-X

MILES, Matthew B. a Michael A. HUBERMAN. *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage Publications, **1994**. ISBN 978080-3955-400.

MINUCHIN, Salvador. *Rodina a rodinná terapie*. Praha: Portál, **2013**. ISBN 97880-262-0371-1

MIOVSKÝ, Michal. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Portál **2010** ISBN: 978-80-87258-47-7

NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, **2002**. ISBN 80-7315-012-3.

NIELSEN SOBOTKOVÁ, Veronika et. al. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., **2014**. ISBN 978-80-247-4042-3

PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium servis, **1995**. ISBN 9788085498271.

PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, **2009**. ISBN 978-80-7367-546-2.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, **2009**. ISBN 978-80-247-3006-6.

Sdělení č. 104/**1991** Sb., o Úmluvě o právech dítěte

SEKERA, Ondřej. *Rodina v nečase*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, **2010**. ISBN 978-80-7368-877-6.

SEKERA, Ondřej. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, **2009**. ISBN 978-807368-728-1.

SLOVÁK, Peter. Zvládanie záťažovej situácie versus pomáhajúca profesia. In: ŠKOVIERA, Albín – HUDEČKOVÁ, Viera – BRYNDZÁR, Pavol (eds.). Križovatky VI.: „Poruchy správania – prevýchova, psychoterapia, resocializácia.“ Bratislava: Mgr. Tomáš Cehlár, **2015**. s. 108-114. ISBN 978-80-969253-9-1.

SMOLÍK, Arnošt. *Vybrané aspekty sociálního formování jedince ve vztahu ke společenským normám a morálnímu jednání*. Ústí nad Labem: OMP PF UJEP, **2016**. ISBN 978-80-7561-040-9.

SMUTKOVÁ, Lucie. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus, **2007**. ISBN 978-80-7041-069-1.

STRAUSS, Anselm; CORBINOVÁ, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, **1999**. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, **2007**. ISBN 978-80-7367-3185.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, **2014**. ISBN 978-80-262-0644-6.

TISOVIČOVÁ, Antónia. *Poruchy správania a ich klasifikácie*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, **2007**. ISBN 978-808084-161-4.

VAGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. rozš. a preprac. vyd. Praha: Portál, **2008**. ISBN 978-80-7367-414-4.

VANŽURA, Viktor. *Nechci tady být – pohled na útěky ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. In děti a dospívající na útěku. Sborník z konference*. Broža, J.; Svobodová, M. et al. Praha: Sdružení Linky Bezpečí, **2006**. s. 44

Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Zákon č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád.

Seznam příloh

Příloha 1: Otázky jako podklad pro rozhovor

Příloha 1: Otázky jako podklad pro rozhovor

1. Považujete útěk klientů za nebezpečný pro společnost?
 - a) Ve smyslu trestné činnosti.
 - b) Ve smyslu pohybu dětí s výchovnými problémy ve společnosti.

2. Je snadné ze zařízení v dnešní době utéct?
 - a) Jak moc obtížné to pro chlapce je?
 - b) Jak často utíkají?

3. Jak dlouhá a vysoká je útekovost ve vašem zařízení?
 - a) Jak dlouho se děti na útěku zdržují
 - b) Kolik dětí běžně uteče během jednoho měsíce?

4. Jakým způsobem tyto děti utečou?
 - a) Odkud utíkají?
 - b) Jaké nejčastější způsoby využívají

5. Proč tyto děti utíkají?
 - a) Jaké důvody je vedou k útěku?
 - b) Jedná se o dlouhodobé důvody nebo je důvod pokaždé jiný?

6. Má na útěk vliv osobnost vychovatele?
 - a) utíkají chlapci kvůli konkrétnímu vychovateli?
 - b) Jsou vychovatelé, kterým chlapci nikdy neutečou?

7. Jak probíhá hledání a návrat dětí do zařízení?
 - a) Vyhledává ústav aktivně děti?
 - b) Jakým způsobem jsou vyhledávání?
 - c) Jak probíhá jejich návrat do zařízení?

8. Jsou děti pod vlivem OPL při návratu do zařízení?
- a) Jak velká část dětí je pod vlivem OPL?
 - b) Využívají útěk k užití OPL?
 - c) Jsou při návratu a při požití OPL agresivnější?
9. Jaká preventivní opatření používáte, aby k útěku nedošlo?
- a) Jaká preventivní opatření používá vaše zařízení?
 - b) Jaký je váš názor na prevenci útěku? - Jsou opatření účinná v praxi?
10. Jaký je váš názor na problematiku útěku z výchovných zařízení?
- a) Jak ji vnímáte z pohledu legislativy?
 - b) Kde vnímáte největší problém?
11. Jaké změny navrhuje pro zlepšení praxe?